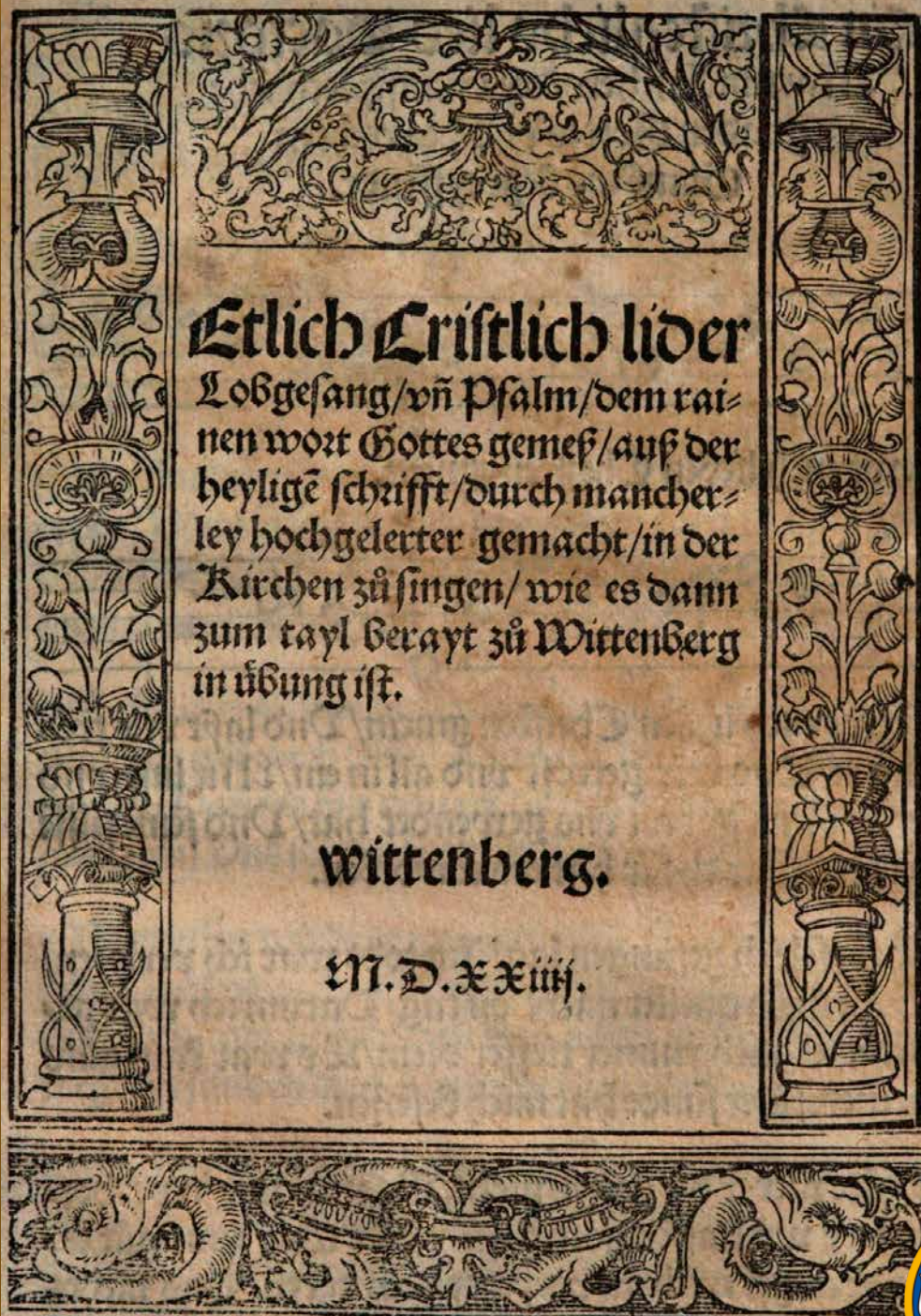

elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse synode | jaargang 24, nr. 2 | juni 2024

Kerkenradendag 2024: hoe Duurzaam Luthers zijn we al?
Predikantswerk in Duitsland, waar God Nederlands spreekt
Diaconaat in Boedapest: witte velden om te oogsten

Om te beginnen ...

Dat in veel lutherse gemeenten sprake is van een zorgelijke situatie omtrent het voortbestaan, verrast ons al niet meer. In feite is het zorgelijker dan menigeeen vermoedt. Het project Duurzaam Luthers - naar een blijvende borging van de lutherse traditie - komt nu echt op stoom, maar er zullen nog de nodige tandjes moeten worden bijgezet. Veel wordt daarbij ook verwacht van de, vaak al overbelaste, betrokken gemeenten met hun inzet, creativiteit en menskracht - soms schaars aanwezig. Soms ook bemoedigend en inspirerend.

Zo was er tijdens de kerkenradendag, dit jaar in het Luther Museum Amsterdam, het aanstekelijke relaas over de doorstart van de ELG Groningen met als uitkomst: de kerk heeft een kartrekker nodig (lees: predikant met substantiële aanstelling). Met als devies: gebruik het geld dat je nog hebt nú. De predikant kwam er, de gemeente 'draait' weer. Geen of weinig geld? De lutherse pioniersplek in Amersfoort werkt al jaren met een breed aanbod om 'van alles' de kerk binnen te halen, gericht op traditie en toekomst. Met succes. En met het advies: kén je fundament maar wees bereid de bakens te verzetten (pag. 12).

Of zoals in Zierikzee, waar het in een kleine ELG weer 'gewoon' goed gaat (pag. 22).

Dertig *individuen* uit het hele land kwamen bijeen in een intensieve sessie van '24 uur met Luther' en eindigden in lutherse *saamhorigheid*, verbonden in geloof (pag. 15). Het LWF-conviviality programma is gericht op vernieuwing van het diaconaat van de lidkerken. Het proces kan de Kerk helpen bij haar voortgaande diaconale hervorming. Met nadruk op de urgentie. De werkgroep was in Boedapest bij diverse diaconale projecten (pag. 16).

En dominee Klaas Touwen dacht het wat rustiger aan te gaan doen. Het liep anders. Als een 'vliegende keep' bedient hij nu de Nederlandse gemeenten in Rueppurr, Stuttgart en München. Zijn werk is geconcentreerd op vieren, pastoraat en kringwerk (pag. 30).

Als redactie van Elkkwartaal wensen we u allen een bemoedigende en mooie zomer.

Alma Evenhuis

Inhoud

Meditatie: _____	3	Lieke van Zanden naar Uithoorn _____	21
Veldwerker en Academicus _____	4	Luthers in het land – Zierikzee _____	22
Onze synodeleden _____	6	Jubileum ds. Kees van der Horst _____	23
Woord&Sacrament _____	8	Generale Synode bijeen _____	24
Luthers erfgoed _____	9	NLVB Ontmoetingsdag _____	26
Luthers Wereldwijd _____	11	Boekpresentatie _____	27
Kerkenradendag 2024 _____	12	IM Ted van Zadel _____	28
Lutherse Cantorijdag in Woerden _____	14	Vriendendag kasteel Hoekelum _____	29
24 uur met Luther _____	15	Klaas Touwen in Duitsland _____	30
Conviviality in Boedapest _____	16	Krskraskort _____	32
Duurzaam Luthers _____	18	Kerkwandelen Leiden _____	34
Eens komt de grote zomer _____	19	Uit de synode _____	35
Woord & visie _____	20	Lutheran Summer School 2024 _____	36

Colofon

Elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan degenen die ingeschreven staan in het register van Evangelisch-Lutherse leden in de Protestantse Kerk in Nederland.

Overname van artikelen en foto's is toegestaan na overleg met de redactie en met vermelding van de uitgave van Elkkwartaal en vermelding van auteur en/of fotograaf.

Redactie

Alma Evenhuis (hoofdredacteur),
Ingeborg Kriegsman (beeld & techniek),
Cristina Pumplun (secretaris),
Femke Akerboom-Beekman,
Leonie Crom-Wagenaar,
Joren Reichel

Redactieadres:

Vijfmolens 2
4247 EA Kedichem

Kopij volgend nummer

Inleveren voor 5 augustus 2024
bij redactie@elkkwartaal.nl

Giften

U kunt Elkkwartaal financieel steunen via NL36INGB0002203600 t.n.v. PKN inzake Elkkwartaal o.v.v. gift Elkkwartaal. De Protestantse Kerk heeft een ANBI-status.

Adreswijzigingen of klachten over bezorging

Als u lid bent van een evangelisch-lutherse gemeente: bij uw kerkenraad. Als u alleen bent ingeschreven in het landelijke lutherse ledenbestand óf wanneer u geen lutheraan bent via de abonneementenadministratie.

Abonneementenadministratie

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht,
e-mail: abonnementen@protestantsekerk.nl,
telefoon (030) 880 18 80.

Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving
Protestantse Kerk in Nederland. ISSN 1569-6316

Website

Dit nummer en vorige nummers zijn te raadplegen op <https://protestantsekerk.nl/thema/lutherse-synode/>

Grafische verzorging

MMC Print (vormgeving),
De Groot Drukkerij (drukkerwerk).

Bij de voorpagina

Cover Achtliederbuch uit 1524

Meditatie

Het brood groeit van boven af

Willem Barnard schreef een lied dat niet over bomen gaat die tot in de hemel groeien als beeld van het vooruitgangsgeloof, maar andersom, ondersteboven. Het zingt van een boom 'die wortelt in de hemel', 'die groeit van boven af. 'Er staat een boom geplant' is een nauwelijks bekend lied, te vinden in een bundeltje Genesisliederen: *Liederen van het begin* en in het *Oud-katholiek Gezangboek*.

TEKST: KLAAS TOUWEN - BEELD: INGEBORG KRIEGSMAN

Bekender is het lied 'Het brood, het goede brood', dat zijn plek heeft gevonden in onder andere *Zingend geloven*, het *Oud-katholiek Gezangboek* en *Tussentijds*. Het is geliefd bij lutheranen die graag en vaak de Maaltijd van de Heer vieren. In dat lied haalt Barnard hetzelfde uit: 'Het brood dat God ons gaf, dat groeit van boven af, het is uit hemels koren, het is uit God geboren.'

Dat 'uit God geboren' is natuurlijk een zinspeling op Jezus' gesprek met Nikodemus. Jezus zegt daar dat een mens *anóthen* geboren moet worden, een Grieks woord dat misverstanden oproept, want Nikodemus verstaat het als 'opnieuw', 'nog een keer', 'wederom', 'voor de tweede keer de moederschoot ingaan en weer geboren worden' (Johannes 4,4). Jezus blijkt het echter bedoeld te hebben als 'van boven af', 'geboren uit de Geest' (vv. 5-8). Willem Barnard becommentarieert: 'Wij ontspruiten als mensen aan die omgekeerde stamboom, wij stammen uit de hemel, wij zijn weder-, of anders gezegd 'van boven af geboren'. 'Hoe plant die boom zich voort? Zijn top wijst naar beneden, hoe plant die boom zich voort? Zijn toekomst is een graf.' Dat is de paradox van het kruis als levensboom, van het zaad dat sterven moet en veel vrucht zal dragen. Het is een lied dat de hoop bezingt. Ieder mens die daarvan ondersteboven raakt, voedt zich met de gaven van het sacrament van het altaar, waarvan klinkt als wij het uitge-reikt krijgen: 'Lichaam van Christus', 'Brood uit de hemel',

'Rantsoen voor onderweg', wat duidt op de tocht door de woestijn en het hemels manna dat niet uit de akker opstond, maar van de hemel neerdaalde.

De liederen van het van boven naar beneden groeien, hebben nog een andere achtergrond, niet bijbels, maar poëtisch. Ik wijs op 'Der Jude', een gedicht van Simon Kronberg (1891-1947), geschreven op 29 maart 1946, in de schaduw van de Sjoa:

*Aus allen Wäldern dieser Welt ein Baum
trägt seine Krone erdwärts wie im Traum.
Das Blatt, die Blüte mit dem Grün, dem Duft,
in Erde tief, verwehren Licht und Luft.
Die Wurzel, mächtig, greift in Himmel ein
genährt im Paradies mit Gottes Wein.
Der sickert tief im Stamm zu den Erstickten.
Im Graben grünen, blühen die Erquickten.*

Uit alle bossen van deze wereld is er een boom die zijn kruin naar de aarde draagt als in een droom.

Het blad, de bloesem met het groen, de geur, diep in de aarde, weigeren licht en lucht.

De wortel, machtig, reikt tot in de hemel gevoed in het paradijs met Gods wijn.

Die sijpelt diep in de stam naar de verstikten. In de groeven groenen, bloeien de verkwikten.

Veldwerker en academicus: wat kunnen zij elkaar bieden?

Prof. Mirella Klomp en ds. André van der Stoel in gesprek

Het domein tussen de studeerkamer en de preekstoel omvat een groot gebied. Het strekt zich uit van wetenschappelijk onderzoek en onderwijs aan de universiteit tot theologiserend en pastoraal veldwerk in de gemeenten. Beide disciplines rusten elkaar wederzijds toe. Hoe krijgt dat in de praktijk vorm en wat is daarvoor nodig?

TEKST: CRISTINA PUMPLUN EN JOREN REICHEL - BEELD: CRISTINA PUMPLUN

In dit nummer bevragen prof. dr. Mirella Klomp – hoogleraar praktische theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) – en ds. André van der Stoel – predikant van de Evangelisch-Lutherse Gemeente Amsterdam – elkaar. Academisch gevormd zijn uiteraard beiden, en allebei gaan ze ook voor in gemeenten. Toch is de dagelijkse praktijk van hun beide werkerterreinen verschillend. Vanuit hun uiteenlopende achtergrond spreken zij aan de PThU hierover met elkaar.

Van stad tot veld

Mirella en André kennen elkaar al geruime tijd. Een aantal jaren geleden zat hij bij haar in de collegebanken toen hij zijn predikantsopleiding volgde aan de PThU. Inmiddels is hij beroepen in de lutherse gemeente van Amsterdam. Zij volgde onlangs prof. Marcel Barnard op als hoogleraar praktische theologie aan de universiteit. Hoe zien zij de interactie tussen hun beider werkvelden? Mirella Klomp: “Ik ben praktisch theoloog en onderzoek daarom nadrukkelijk de geloofspraktijken van mensen en gemeenschappen. Ik sta steeds met één been in de kerk en met het andere in de bredere samenleving. Beide probeer ik met elkaar in gesprek te brengen, en daarbij continuïteit en discontinuïteit tussen beide te laten zien. Vanuit de universiteit ben ik daarom altijd in het veld aanwezig: kijkend, luisterend. Vervolgens reflecteer ik aan de universiteit op wat ik daar heb waargenomen. In mijn vakgebied, de liturgiewetenschap, zie je dan bijvoorbeeld dat de grenzen van wat er op zondagmorgen binnen de kerk gebeurt en alles daaromheen steeds meer fluïde zijn geworden. Dat bestuderen

we in de liturgiewetenschap. Immers, mijn werk als academicus is het ontwikkelen van de theologie, dienstbaar aan kerk en samenleving.”

Ze ziet uit naar de verhuizing van de PThU naar het centrum van Utrecht. “We komen daar midden in de stad terecht, bij de Janskerk. Daar heb je deuren die openstaan naar de stad, dat doet iets met je aanwezigheid in de samenleving. En dat is toch wel anders dan nu, inhuizend bij de Vrije Universiteit (VU). Die plek kwam onze zichtbaarheid als PThU in het verleden niet altijd ten goede.”

André van der Stoel: “Voor mij was het juist belangrijk om in Amsterdam te studeren. Na een bacheloropleiding in Kampen, heeft deze stad mij de ogen geopend voor veel vragen. In die zin was Amsterdam ook wel deel van mijn bekeringsproces. De stad daagde mij uit om me te verbinden aan al die vragen. Ik heb toen bijvoorbeeld een stage in het straatpastoraat gelopen gericht op dak- en thuislozen. In mijn beleving is Utrecht weliswaar ook een academische stad, maar kent die veel minder internationale veelkleurigheid. Mirella: “Dat heeft ook wel met een zekere houding te maken. Jij bent iemand die dat zelf heeft opgepakt en je zocht die context ook echt op.” André: “Ik vond het inderdaad heel wezenlijk om mijn eigen theologische denken te confronteren met het leven in al zijn diversiteit hier.”

Tegelijkertijd ziet hij dat de relatie van de lutherse gemeente in Amsterdam tot de PThU nog wel verdiept kan worden. “Ik vind het jammer dat wij niet regelmatig contact met studenten onderhouden en hen de mogelijkheid bieden om bij ons voor te gaan. Dat gebeurt bijvoorbeeld wel binnen de Protestantse Kerk Amsterdam (PKA).” Ook Mirella ziet dat theologiestudenten die stagelopen in een lutherse gemeente dat vaak buiten Amsterdam doen, in Utrecht, Zeist of elders. Toch is er ook nauwe samenwerking vanuit de PThU met de lutheranen in Amsterdam. “Als het gaat om het onderzoek van de PThU naar kerken en het slavernijverleden was de werkgroep Heilzame Verwerking van het Slavernijverleden vanaf het begin betrokken”, zo vertelt ze.

Wat leeft in de kerk én in de stad

Mirella Klomp is daarnaast betrokken bij een project rondom racisme in samenwerking met de PKA. Die had in

haar doelstellingen opgenomen een meer veelkleurige kerk te willen zijn. Daarmee gaf de PKA gevolg aan de oproep van SKIN (Samen Kerk in Nederland) en ds. René de Reuver (scriba van de Protestantse Kerk), dat kerken zich meer zouden moeten uitspreken tegen racisme in de samenleving. “We doen nu ruim een jaar onderzoek naar welke vragen er leven rondom dit thema en hoe het gesprek daarover gevoerd kan worden. We zetten er onder meer contextuele Bijbelinterpretatie in en vragen mensen om dagboeken bij te houden over hun ervaringen met racisme.” Het is belangrijk dat kerken zich actief bezighouden met dit thema, zo stelt Mirella. “Het vraagt namelijk iets van de samenleving, en dus ook van de kerken. Als die zich na zo’n oproep niet afvragen hoe ze zich tot dit thema verhouden en wat racisme in hun context betekent, riskeer je dat een statement een betekenisloze frase wordt”.

André: “wij zijn er in onze gemeente zeker ook mee bezig om dit thema concreet te maken. Als iets leeft in de stad, dan ga ik ermee aan de slag.” Hij noemt het voorbeeld van de Black Lives Matter protesten, die mede aanleiding vormden voor het initiatief van de Werkgroep Slavernij-verleden. “De universiteit is dan een van de plekken waarvan ik weet dat ik er terecht kan voor reflectie. Dat is waardevol en het vormt een bron waaruit ik steeds weer put. Je bent op een bepaalde manier academisch gevormd en dat raak je niet meer kwijt.” Voor hem is er daarnaast juist ook buiten de universiteit allerlei gelegenheid die hem motiveert om zich verder te verdiepen. Immers: “Je krijgt vanuit de idealen van een academische houding aangeleerd om te blijven studeren, maar in de praktijk is dat nogal eens weerbarstig. Het zijn dan bijvoorbeeld juist ook gemeenteleden die mij uitdagen me te verdiepen in een thema. Initiatieven zoals de lutherse leesgroep (zie *Elkkwartaal* nr 1, red.) helpen ook daarbij.”

Theologiseren vanuit het lutherse

Als het gaat om de opleiding en nascholing aan de PThU mist André wel de bezinning op het preken vanuit de

lutherse traditie en spiritualiteit, zo vertelt hij. “Bij Luther gaat het over wet en evangelie. Ik merk dat preken tegenwoordig nogal eens een moralistische kant op kunnen gaan: zijn we wel duurzaam genoeg en hoe zit het met onze inclusiviteit? Terwijl we vanuit het lutherse tegelijkertijd juist nogal terughoudend zijn over het ‘moeten’. Dat raakt voor mij ook wel aan de interne secularisatie in onszelf, die ook in mij is.”

Mirella: “dat is een ingewikkeld thema en reflectie daarop is zeker nodig. Er is spanning tussen het spreken over moraliteit en vrijheid, en we zijn als samenleving eigenlijk allergisch geworden voor moraliteit. Tegelijkertijd zijn we vaak geneigd om de ander al snel af te rekenen, terwijl we zelf nog zoekende zijn. Iedereen vindt bijvoorbeeld iets van duurzaamheid, maar zeggen dat de ander niet meer naar Benidorm mag vliegen helpt daarin niet. Toch – dat laat ons onderzoek zien – verwachten de meeste christenen dat kerken zich uitspreken.” André: “in de worsteling die ook ik daarin ervaar, helpt het mij vaak om deze vragen te verbinden aan Christus, iets wat voor Luther zelf ook heel wezenlijk was in zijn preken. De moraliteit hoeft dan niet altijd op de voorgrond te staan.”

Mirella: “het is belangrijk dat we van elkaar weten wat ons heilig is in onze samenleving. Als we dat vergeten wordt het gesprek daarover heel lastig. Juist in de kerk, waar je als geloofsgemeenschap elkaar bent gegeven en veel verschillende mensen elkaar treffen. Het gaat dan niet om het overtuigen van de ander, maar om het luisteren naar die ander, juist ook als die een heel andere mening heeft. Dat is oefenen voor het Koninkrijk van God.”

Zelf praktiseert zij een lutherse benadering van theologiseren, en waardeert ze de lutherse inbreng in de liturgie en kerkmuziek. “Ik ben geboren en getogen met de lutherse traditie, maar ik merk wel dat de behoeften vanuit de gemeenten soms heel anders kunnen zijn dan waar de wetenschappelijke kennis staat. Als onderzoeker ben je steeds op zoek naar vernieuwing en ontwikkelingen. Het onderzoek naar The Passion heb ik gedaan vanuit een luthers perspectief:

het gaat over het evangelie op straat, dat liturgie er is voor alle mensen, ook vanuit Luthers perspectief van de spelende God. Dat is dan niet altijd direct herkenbaar als 'luthers' in traditionele zin, maar ik zag wel dat lutherse predikanten en gemeenteleden in de plaatsen waar The Passion kwam het ervoeren als iets voor hen." Wat aan de universiteit wordt onderzocht hoeft niet onmiddellijk ondergebracht te worden in de viering op zondag, stelt Mirella. "Gemeenten moeten niet iets gaan doen dat niet bij hen past. Maar reflectie is wel belangrijk."

De praktijk en verschuivingen in het curriculum

André: "toch heb ik dat zo niet direct meegekregen in de opleiding. Je leerde vooral een liturgie om een dienst heen te bouwen, terwijl het in de praktijk vaak juist een creatieve uitdaging blijkt om met die liturgie om te gaan." Hij illustreert dit aan de hand van het voorbeeld van de ziekenzalving die hij enkele dagen daarvoor gezamenlijk met een oud-katholieke pastor had uitgebracht. "We bevonden ons toen in de woonkamer en de rollator diende als altaar. Als pastor heb je verschillende vormen nodig, en ik ben die eigenlijk pas vooral nu in de praktijk gaan ontdekken." Dat geldt overigens ook voor het theologiseren vanuit het lutherse, zo stelt hij. "Het is toch echt een andere theologische benadering dan vanuit het gereformeerde perspectief, dat aan de opleiding zo dominant is. Het is een andere spiritualiteit als het gaat om de verhouding tussen God en mens." Dat je het Avondmaal ook op een lutherse manier kunt vormgeven werd in de opleiding bijvoorbeeld niet zo gemarkeerd, zo licht hij toe. "Lutheranen waren voor mij toen eigenlijk helemaal niet zo in beeld. De eerste keer dat

ik nadacht over de liturgie van een lutherse viering was in de voorbereiding van mijn intrededienst. Inmiddels valt het in de praktijk voor mij steeds meer op zijn plek, dat er binnen onze kerk blijkbaar meer denk- en ervarwijzen in theologiseren en vieren zijn."

Mirella: "wat dat betreft is er in de afgelopen jaren ook wel veel veranderd in het curriculum van de opleiding. Natuurlijk moet de student leren hoe hij of zij zich voorbereidt op de eredienst van zondagmorgen. Maar daarnaast wordt er nu ook steeds meer multidisciplinair samengewerkt, vanuit de liturgiewetenschap bijvoorbeeld met genderstudies ten aanzien van thema's als lichamelijke, het fysieke, de ruimte om inclusief te vieren, nabijheid en afstand. Er komt ook steeds meer aandacht voor creatieve en innovatieve opdrachten." Ze noemt hierbij een voorbeeldcasus van een nieuwe ontwerp opdracht binnen het themaveld 'vieren': "je wordt als predikant geroepen bij een seculiere jeugdinstelling waar een meisje met een christelijke achtergrond zichzelf van het leven heeft beroofd om een herdenkingsviering vorm te geven. Hoe ga je daarmee om?"

"Het blijft altijd afwegen wat je expliciet maakt in de opleiding. Dat is een voortdurende uitdaging voor docenten. Wat de één dan herkent, is voor iemand uit een andere traditie soms reden om zich niet gezien te voelen. De docenten zijn er voor de hele breedte van de kerk. Maar het is wel goed dat de lutheranen inmiddels met de onlangs benoemde universitair hoofddocent Lutherana, dr. Kinga Zeller, nu expliciet vertegenwoordigd zijn in de systematische theologie waar dat eerder vooral in de kerkgeschiedenis was."

Onze synodeleden: met wie hebben wij de eer?

Midden in de corona-periode ging de - toen - nieuwe synode van start, met deels bekende en deels nieuwe gezichten. Hier komen de leden aan het woord: wie zijn zij, wat motiveert hen en hoe zien zij hun taak in de synode en in de context van de toekomst van de lutherse kerk? Deze keer: dominee Maarten Diepenbroek.

TEKST: LEONIE CROM- WAGENAAR

De pabo deed hij eigenlijk omdat hij eerst een vak wilde leren, glimlacht Maarten Diepenbroek in de gezellige pastorie in Schaarsbergen, waar hij met zijn echtgenoot Theo Pieter de Jong (predikant bij de Dorpskerk te Schaarsbergen), een hond, een logeerhond en twee pleegkinderen woont.

"Ik vond de studie theologie altijd enorm boeiend, maar zag mijzelf niet meteen in de rol van predikant", zegt Diepenbroek. "Maar het vak Bijbelonderwijs, geschiedenis en een inspirerende docent brachten mij toch bij mijn oorspronkelijke wens: deze studie, waar alles samenkomt. Het was voor mij als een snoepwinkel:

het gaat over liturgie, hymnologie, geschiedenis, filosofie, andere godsdiensten, noem maar op. Het is nooit saai, ik kan me er echt in verliezen."

Als dominee kun je iets toevoegen; het is een ambt

Dat hij uiteindelijk toch voor het predikantschap koos, kwam door zijn

stage in Middelharnis, waar het de vrouw van de predikant opviel dat hij goede gesprekken voerde met mensen, en door het seminarie in Hyde Park, waar hij veel leerde over zichzelf en de rol die je als predikant hebt. “Ik merkte dat ik enorm geboeid raakte door de gesprekken met mensen, door hun levensverhalen. Ik vind een gemeente mooi, het is een gemeenschap die geen familie is, maar toch zoekend is naar zin en levensinhoud. Ik denk dat een gemeente zichzelf wel draagt, in de gedragenheid en het geloof in Christus. Maar ik heb ook gemerkt dat je als dominee iets kunt toevoegen; het is een ambt. Dat inzicht helpt om te relativeren en waarde toe te kennen. Je draagt iets uit, inspireert, bent verbinder en faciliteert het gesprek.”

Lutheranen hebben een soort lenigheid om het ‘alom’ te vieren

Bij de lutheranen vindt hij het prettig dat het niet alleen de dominee is waar de mensen voor komen. Ze zijn er ook voor het vieren, de liturgie, het Heilig Avondmaal en de muziek. Toch blijft het lastig om precies aan te geven waar nu het verschil zit tussen de lutherse kerk en de andere protestantse kerken.

“Het beste voorbeeld is de lutherse overtuiging dat wanneer je in de kerk komt, God daar al is. Die tegenwoordigheid hangt niet af van jouw vaardig-

heid of waardigheid als mens, je hoeft er niet voor te zorgen dat God naar je toe komt. Hoewel deze gedachtegang ook voor een groot deel in de brede context van de PKN leeft, hebben de lutheranen een bepaalde liturgische lenigheid om die heiligheid, die alomtegenwoordigheid, te vieren. Het hangt niet af van een mooie kerk of een prachtig orgel, het is in de lutherse kerk net iets meer vanzelfsprekend. Mijn drive is dan ook om de mensen mee te nemen in de lutherse liturgie, in de rijkdom en de nuances”, zegt Diepenbroek.

Mentor voor nieuwe synodeleden?

Saai is het leven van Diepenbroek geenszins: naast zijn aanstelling als predikant bij de lutherse gemeente Arnhem, zijn taak als synodelid en zijn dynamische gezin, werkt hij ook aan zijn promotieonderzoek. “Toen ik startte als lid van de synode was mijn thuisbasis een beetje rustiger”, lacht hij. “En dat was maar goed ook, want de start (bijna acht jaar geleden) was best lastig. Het duurde wel even voordat ik doorhad hoe alles liep. Ik zou het nieuwe synodeleden gunnen als er een soort mentor zou zijn, die je meeneemt in hoe vergaderingen werken, hoe de kerkorde in elkaar zit en meer van dit soort zaken.”

Tevreden is Diepenbroek wel: “We hebben aardig wat stappen gezet in de afgelopen tijd. Ik denk dat het een

goed idee is om de gemeenten meer te clusteren. Misschien zijn we daar zelfs een beetje laat mee, maar met alle weerbarstige thematiek in de lutherse gemeenten, die hard moeten werken om hun hoofd boven water te houden, heeft het ook zijn tijd nodig gehad om de geesten rijp te maken. We moeten echt anders denken. Zo’n voorbeeld van Groningen, dat is heel helpend. Zorg er ook voor dat het voor een predikant nog aantrekkelijk is.”

Het gaat heus door, maar dan anders

Op de vraag of er nog een toekomst is voor bevlogen dominees, voor de lutherse kerk of voor de kerk in het algemeen geeft Diepenbroek aan daar vertrouwen in te hebben. “Ja, ik zie toch ook wel weer meer jongere mensen in de kerk komen. Veel kerken moeten sluiten, maar de kerken die doorgaan hebben veel te bieden. En hoe je het ook wendt of keert: de behoefte is er. Je moet echter niet alleen rouwen en het verlies zien. In een preek van prof. Kooiman, die ik bij mijn onderzoek tegenkwam, stelt hij dat God zijn stad bouwt, maar niet op het grondvlak dat wij hebben gebouwd. Het is heel inspirerend om in de geschiedenis te kijken, het motiveert en relateert. Alles gaat heus wel door, maar op een andere manier.”

De gewonde, de herbergier en de Samaritaan

De herbergier zag ze aankomen. Ja, ja, hij kende dat. Want het gebeurde wel vaker, dat mensen onderweg onzacht in aanraking kwamen met groepjes van de guerrilla-beweging. Die moesten zich verbergen voor de Romeinen, maar hadden ook eten nodig. Harde jongens, die alles voor de bevrijding van hun land in de waagschaal stelden.

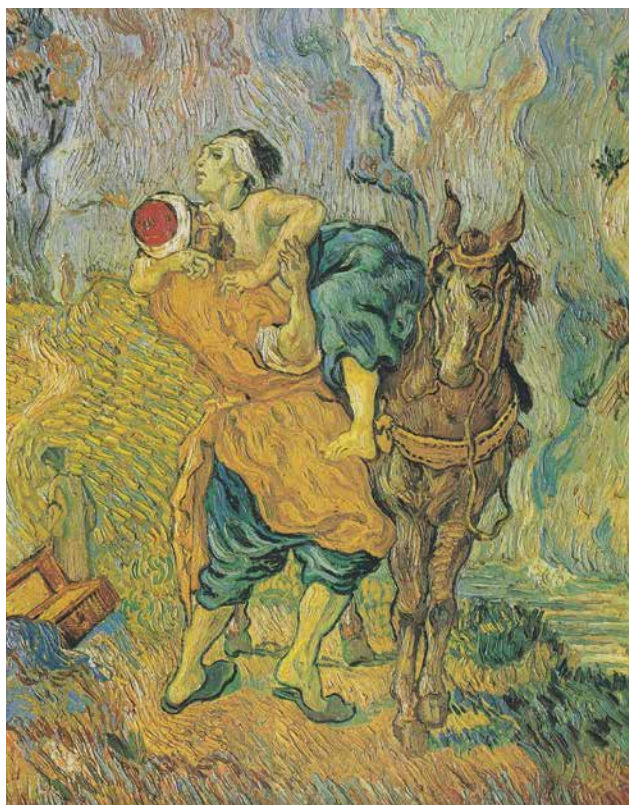
TEKST: WIM VAN BEEK - BEELD: VINCENT VAN GOGH (*De barmhartige Samaritaan*)

Maar 't kon ook een gewone bende geweest zijn. Daarom adviseerde hij de reizigers die in zijn herberg overnachtten, om altijd met elkaar te reizen. Samen sterk. Dan liepen die bendes teveel risico bij een overval en lieten ze je wel lopen. Maar ja, sommigen waren eigenwijs.

Mij overkomt niets, riepen die. Nou ja, dacht ie dan. Het is jouw leven, jouw geld, dus ga je gang.

Hij had regelmatig een klacht ingediend bij de Romeinse overheid. Die hoorde toch voor veiligheid te zorgen. Want 't was wat tegenwoordig. Je kon amper meer over straat, niet alleen 's nachts, maar ook op klaarlichte dag konden ze je bij je lurven grijpen.

De overheid beloofde dan 'ernaar te zullen kijken'. Nou, ammehoela. Dan liepen ze met tien soldaten van Jeruzalem naar Jericho en terug, en zeiden dat ze niets gezien hadden en dat alles veilig was.

Maar hij kon de slachtoffers opvangen. Zoals die man die nou weer voor de deur stond, of liever, op een ezel hing. Alsof zijn herberg een ziekenhuis was. Alsof hij al niet z'n handen vol had aan de gewone klanten. Maar als ie nee zei, kreeg z'n herberg weer een slechte naam.

Als eigenaar van een herberg moest je altijd alles afwegen. Niet teveel je gevoel laten meespelen, je niet te scherp uitspreken. Je kón wel eens nee zeggen, als er een armoeiig stelletje voor de deur stond. Laatst nog, vrouw hoogzwanger, kon elk moment gaan bevallen. Nee, had ie gezegd, ik zit vol. Het is hier toch geen kraamkliniek?

Tot uw dienst, was zijn devies. Maar er waren natuurlijk wel grenzen aan je dienst en hulpvaardigheid. Er waren er genoeg die hier aanklopten voor een gratis maaltijd. Die kwamen van over de grens, achter Jericho. Daar begon ie niet aan. Ze moesten maar werk zoeken, konden ze zelf eten kopen. Of anders in hun eigen land blijven.

Nee, hij had niets tegen buitenlanders. Er kwamen er genoeg in zijn herberg. Laatst nog zo'n rijke geleerde pief uit Afrika. Had overigens alleen maar zitten lezen. Als ze betaalden, prima. Maar bedelpartijen, nee.

Dit is een mens...

De man die over de ezel hing, was meer dood dan levend. En de herbergier deed z'n mond al open om te zeggen dat ie, helaas, helaas, helemaal vol zat. Maar de blik van de man náást de ezel weerhield hem. Die maakte voorzichtig de riemen los waarmee de gewonde op de ezel was vastgebonden. Ondertussen keek hij de herbergier aan en zei: "Ik weet dat het hier geen ziekenhuis is, net zo min als ik een dokter ben. Maar dit is een mens. Als 't je broer was, of je vader, of je kind, dan zou je toch ook niet voorbijgaan, de andere kant op kijken?"

Zodra de man was begonnen te spreken, had de herbergier gedacht: ook dat nog! Wat ie aan de kleding van de man al vermoedde, werd nu bevestigd door de onmiskenbare tongval: dit was een Samaritaan. En hij had niets tegen Samaritanen, maar in de herberg gaf 't altijd gedoe. Dan wilde een jood weer een ander tafeltje, of een andere kamer. Daar dacht zo'n Samaritaan natuurlijk niet aan. Komt aansjouwen met een half-dooie.

"Maar dit is een mens" zei ie. "Als 't je broer was ..."

Goede reis en tot ziens

Maar er kwam geen preek. Want hij kende de verhalen over je broeders hoeder en zo ook wel. Heb uw naaste lief, ook zo'n mooie. Maar in zijn herberg had ie ook ontdekt dat niet iedereen je naaste was. Gewoon, voorbijgangers, die wilden overnachten. Je zette hun bagage binnen, gaf ze eten en drinken, zorgde voor een leuk sfeertje. Eventueel maakte je een praatje met ze. En aan het eind betaalden ze hun logies. Goede reis en tot ziens.

Waren dat je broeders, je naasten?

De gewonde man was inmiddels losgemaakt.

De Samaritaan sloeg z'n arm om het bewusteloze lijf en liet hem voorzichtig op de grond zakken. Kijk uit, zei de herbergier, toen de man door z'n knieën ging. En hij schoot toe om de man aan de andere kant te ondersteunen. Ik heb beneden nog wel een kamer, want de trap op wordt niks, mompelde hij. Op de kamer verzorgden ze met z'n tweeën de gewonde man. Schoon water en doeken, zalf op de wonden en een beker onvermengde wijn door z'n keelgat ter bestrijding van de pijn. Toen ze klaar waren, zei de Samaritaan: 'Kom waard, schenk ons beiden in, wij hebben ook wel een glas verdiend.'

De hele weg veilig maken? Daar is meer voor nodig ...

Toen ze zaten, keek de waard aandachtig naar de Samaritaan en zei: "Die man is toch niet toevallig je broer?" De Samaritaan glimlachte. "Aan z'n kleding te zien lijkt het eerder een jood dan een volksgenoot van mij. Vraag 't hem maar als ie bijkomt. Maar is het zo gek om iemand te helpen die niet je broer is?" De herbergier schudde z'n hoofd. "Maar om nou een volstrekt vreemde te helpen, en zelf het risico te lopen een klap te krijgen". ging de Samaritaan

verder, "dat is eigenlijk onverantwoord."

"Je kúnt niet iedereen helpen", haakte de waard daarop in, alsof hij zich wilde excuseren. "Bovendien, misschien gebeurt het morgen weer, en dan ben jij allang ergens anders. Die weg wordt er niet veiliger op door jouw hulpvaardigheid. Wat maakt het dan voor verschil?" "Het verschil? Vraag dát morgen maar aan die man", zei de Samaritaan. "Maar ik geef toe, om de hele weg veilig te maken, daar zijn meer mensen voor nodig."

"Kom, deel met je brood en wijn", zei de Samaritaan tegen de herbergier. "Want al ben je dan niet m'n volksgenoot, en ook geen reisgenoot, je kunt wel m'n disgenoot worden." En wat de herbergier anders nooit deed - want je moet nooit te familiair worden met je gasten - die avond deelde hij z'n brood en wijn, met een Samaritaan, nota bene. Dat had ie 's morgens niet kunnen bedenken.

De volgende morgen gingen ze bij de gewonde man langs. De Samaritaan legde een hand op z'n hoofd. Om te voelen of hij koorts had. Maar de waard dacht onwillekeurig aan een zegen.

Toen hij het geld kreeg voor de overnachting en verdere zorg, had ie dat even willen weigeren. Maar het klonk onzinnig vroom om te zeggen: als 't m'n broer was geweest had ik ook niks gerekend. Later zou hij nog vaak bedenken, dat die hele geschiedenis een onbetaalbare indruk op hem had achtergelaten.

"Goede reis", zei hij tegen de Samaritaan die z'n ezel bekakte. "Goeie reis. Doe voorzichtig en tot ziens." En hij besepte dat ie 't déze keer meende.

Luthers erfgoed

Stormen in de kerk

Petrus Harboe – zijn achternaam doet een Noorse achtergrond vermoeden – was onder andere ouderling van de gemeente Alkmaar. Over zijn persoonlijk leven weten we niet veel, behalve dat hij in 1666 huwde met ene Amerentina Bisschops. Wel is duidelijk dat hij bij stormen in de kerk stevig in zijn schoenen stond, letterlijk en figuurlijk.

TEKST: MARTIN VAN WIJNGAARDEN

Petrus Harboe was ook bouwmeester die opdracht kreeg om voor de Alkmaarse lutheranen een 'uiterst sober' kerkgebouw te ontwerpen. Gaandeweg het bouwproces hield hij een gedetailleerde boekhouding bij en de uiteindelijke kosten bedroegen 5493,10 gulden.

Dit gebouw dat een eerdere kerk moest vervangen werd in 1692 ingewijd door dominee Laurentius Lange. En als dank voor degenen die het nieuwe gebouw mogelijk maakten is in de kerk een steen aangebracht boven de deur naar de consistorie; met als eerste regels:

*Dees Kerk is door Gods gnaad en
d'Overheede Gunst
Door Vroomer Harten hulp en door
der Meestren Kunst
Wel Heerlijk opgeboud, doen Laurens
Lange leerde
En Petrus Harboe met Joan de Rood
regeerde [...]*

Meerdere giften, ook van anderen

Met een andere ouderling en de predikant, allen aan de Alkmaarse gemeente verbonden, werd Petrus Harboe op deze wijze monumentale lof toegezwaaid. Deze drie namen kwamen, in combinatie met hun wapens, overigens ook al voor op het doophek dat in het begin van de vorige eeuw uit de kerk werd verwijderd. De gemeente ontving echter ook van anderen diverse giften voor dit nieuwe kerkgebouw; onder andere een preekstoel geschonken door Daniel Rademaker (ook wel Rademaker). Dit is mede bekend omdat zijn naam en wapen erop aangebracht zijn.

Nog een gift: de koperen kroon. Door het daarop aangebrachte Amsterdamse wapen is af te leiden dat die door het Amsterdamse Consistorie was geschonken; ook toen was er al een band met de Amsterdamse gemeente. Deze kroon nam niet weg dat Harboe een paar jaar later zeer kritisch tegenover het Amsterdamse Consistorie zou komen te staan tijdens een hierna te duiden synode zitting.

De Synode van 1696: storm steekt op

In *Lutheranen in de Lage Landen* (red. K.G. van Manen; o.a. 210 ev.) zijn meer details over deze synode zitting te lezen. Hier volgt een wel zeer summere lezing. De Synodevergadering, van wat de Fraterniteit van gemeenten heette, kwam in de zomer van 1696 bijeen. Er speelde een ingewikkelde situatie want zowel in de Rotterdamse gemeente als in de Synode stond stevige wind. In de Rotterdamse gemeente sleepte zich een ingrijpend

probleem voort tussen twee groepen; anderzijds wilden, in de Synode zelf, de Amsterdamse leden letterlijk en figuurlijk de dienst uitmaken. Op die synode werd de leider van een van de Rotterdamse groepen met geweld uit de vergadering gezet. Op gevaar af verstocken te blijven van financiële steun uit Amsterdam, waagden predikanten en afgevaardigden van andere gemeenten deze gang van zaken niet te accepteren.

Protest en schorsingen

Zij tekenden protest aan. Harboe, afgevaardigde uit Alkmaar, was een van de ondertekenaars van een zogeheten resolutie waarin hij samen met tien andere afgevaardigden uit het land protesteerde tegen het optreden van het Amsterdamse Consistorie tegen de Rotterdamse afvaardiging. Prompt werden de gemeenten waartoe deze ondertekenaars behoorden als dwarsliggers buiten de Fraterniteit gezet en hun voorgangers geschorst. Voorbeelden van uitgesloten gemeenten waren - na het voorgaande niet verwonderlijk - het Alkmaar van Harboe, maar ook Gouda, de gemeente waar Laurentius Lange inmiddels predikant was. Deze gemeenten troffen elkaar (tijdelijk) in de Haagse Unie.

Trouw aan Alkmaar

Dat mensen op verschillende manieren bij hun kerk betrokken konden zijn en bleven, blijkt uit deze Petrus Harboe. Hij was - naast kerkbouwmeester - geen anoniem gemeentelid maar ook ouderling en immers synode afgevaardigde. Ook staat hij als schenker

bekend, het doophek werd al genoemd.

Mogelijk was Harboe extra gemotiveerd om, rond de bestuurlijke stormen tijdens het synode-debacle, op lokaal niveau niet bij de pakken neer te gaan zitten. Hij bleef zijn rol als schenker trouw en doneerde aan de Alkmaarse kerk in hetzelfde jaar

(1669) een tochtportaal. Dat portaal lijkt in deze context bijna een symbool voor het buiten houden van andere stormen.

Hoe het ook zij: dit doorgaans als tochtportiek aangeduide geschenk had nut voor de gemeente die beschermd werd tegen tocht van buiten. In het ornament bovenop is ook zijn naam weer te lezen. Net zo duidelijk als Harboe zich ideëel of principieel in de Synode profileerde, is zijn naam duidelijk vermeld in de Alkmaarse kerk: in dit geval een materieel spoor van een betrokken lutheraan.

Luthers Wereldwijd

Dat we als lutherse kerk een wereldkerk zijn, is eenieder bekend. De Lutherse Wereldfederatie zorgt wereldwijd voor onderlinge verbinding, missionaire en theologische ondersteuning, hulp in nood. Maar hoe steekt de LWF in elkaar en wat dóen ze? In deze serie belichten we de organisatie van de LWF en de onderwerpen die op de brede lutherse agenda staan. Deze keer: hoe het begon.

TEKST: LEONIE CROM-WAGENAAR - BEELD: LWF

Na de Tweede Wereldoorlog zochten kerkgemeenschappen, zendingsgenootschappen en andere christelijke instanties een manier om in de grote maatschappelijke chaos en vluchtelingenproblematiek hulp te bieden. Tegelijkertijd stelden kerkelijke instanties zichzelf ook de vraag naar de betekenis van het christendom in een wereld die zwaar geleden had en waar de maatschappelijke vraagstukken anders waren dan voorheen.

Vergroten van slagkracht

De lutherse kerken kozen voor nieuwe manieren van samenhang en gezamenlijkheid, voor onderlinge solidariteit en vergeving en het daarmee vergroten van de slagkracht: gedurende de periode 30 juni tot 6 juli 1947. Op 6 juli van dat jaar vond in het Zweedse Lund de oprichtingsvergadering plaats van de Lutherse Wereldfederatie, als opvolger van de Lutherse Wereldconventie. De vergadering stond in het teken van het thema 'De Lutherse Kerk in de wereld van vandaag.'

Op dat moment waren 47 lidkerken uit 26 landen aanwezig.

De eerste president van de LWF was prof. Anders Nygren (Lund) en dr. Sylvester C. Michelfelder (VS) werd benoemd als secretaris-generaal. Er werd een grondwet goedgekeurd en een uitvoerend comité van 16 personen gekozen.

De LWF heeft vier pijlers:

1. Hulp aan mensen in nood
2. Gezamenlijke missie-initiatieven
3. Gezamenlijke theologische inspanningen
4. Gezamenlijk antwoord op oecumenische uitdagingen

Veranderende benadering van actuele vraagstukken

Bij de eerste LWF-assemblee waren vier vrouwen onder de afgevaardigden, waaronder zuster Anna Ebert en miss Johns (India). Inmiddels zijn er 149

lidkerken in 99 landen en vond de 13e assemblee plaats in Krakow, september vorig jaar. Hoewel de uitdagingen van toen niet meer de huidige zijn, is de noodzaak van een overkoepelende organisatie, die door de wereldwijde spreiding korte lijntjes heeft als het gaat om hulpverlening, eerder toegenomen dan afgenomen.

De LWF presenteert zich dan ook als een 'mondiale kerkgemeenschap in de lutherse traditie die samen leeft en werkt voor een rechtvaardige, vreedzame en verzoende wereld.' Dat uit zich in het 'in praktijk brengen van het christelijk geloof door middel van humanitaire hulp en ontwikkelingswerk, belangenbehartiging, gedeelde getuigenis en dialoog.'

Vluchtelingenstromen zijn er nog steeds, oorlogen helaas ook en armoede en crises zijn nog lang niet verholpen. De LWF heeft zich sinds de oprichting tot nu altijd intensief beziggehouden met mondiale en maatschappelijke ontwikkelingen. Vraagstukken rondom (lutherse) identiteit in een veranderende wereld worden nu anders benaderd dan bij het ontstaan van de LWF.

Daarnaast zijn er ontwikkelingen die voorheen niet waren voorzien, zoals klimaatkwesities, gendervraagstukken, mensenrechten en de verhouding van de lutherse kerk tot andere geloofsgemeenschappen.

Organisatorisch

De huidige president van de LWF is bisschop Henrik Stubkjaer. Hij is voorzitter van de Algemene Vergadering, de Raad en het Uitvoerend Comité. Hij houdt toezicht op het doen en laten van de LWF, samen met de secretaris-generaal. Stubkjaer is predikant van de Evangelisch-Lutherse Kerk in Denemarken en bisschop van het bisdom Viborg.

De secretaris-generaal is dr. Anne Burghardt, tevens de eerste vrouw die dit ambt bekleedt. Zij werkte eerder aan het Theologisch Instituut van de Evangelisch-Lutherse Kerk in Tallinn en als adviseur van de kerk voor internationale en oecumenische betrekkingen.

In haar functie bij de LWF is zij de uitvoerend directeur (CEO) en belangrijkste functionaris en samen met de president de publieke vertegenwoordiger en woordvoerder van de LWF. Zij voert de beslissingen van de Algemene Vergadering uit en brengt verslag uit van de activiteiten van het Communie Bureau.

Tenslotte is er nog de Raad: die bestaat uit gekozen vertegenwoordigers van de lidkerken. De Raad komt eenmaal per jaar bijeen en neemt besluiten over de begroting, controleert het beheer van de activa van de LWF en bepaalt de strategie van de LWF in overeenstemming met de besluiten en acties van de Algemene Vergadering.

Kerkenradendag 2024: Alles, behalve vrijblijvend!

De jaarlijkse kerkenradendag vond plaats op 9 maart jl., ditmaal in het prachtige Luther Museum in Amsterdam. Met een rijke agenda en boeiende onderwerpen, waarbij een spannende vraag de dag beheerste: hoe duurzaam luthers zijn wij eigenlijk?

TEKST: LEONIE CROM-WAGENAAR - BEELD: LEONIE CROM-WAGENAAR EN CRISTITINA PUMPLUN

Dat de ontmoeting, die vele vormen kan aannemen, voor lutheranen belangrijk is en blijft, zag je bij de reünie-achtige start van de dag en hoorden we terug in de welkomstwoorden van Steven van Teeseling, de directeur van het Luther Museum, die de aanwezigen liefdevol 'de club' noemde en kort iets over het museum vertelde. Gastheer Maarten van der Wouden (voorzitter ELS), gaf daarna het woord aan ds. André van der Stoel voor het ochtendgebed met de viering van het Heilig Avondmaal. De start van de dag was goed: het voelde vertrouwd, we kennen en herkennen elkaar en vinden onszelf, elkaar en God in de viering. Een goede aanleiding om over hoopvolle zaken te praten.

Ken je fundament maar wees bereid bakens te verzetten

En dat gebeurde dan ook: als eerste presenteerde Diederik van Loo, (stads-)predikant in Amersfoort, de wijze waarop de lutherse kerk in Amersfoort haar pioniersplek vormgeeft. De centrale ligging van de kerk in het stadscentrum biedt mogelijkheid om het winkelend publiek op zaterdag binnen te halen: de zondagsdienst is dan ook een zaterdagse vespersdienst geworden (behalve met Pasen en Kerst). Met de slogan 'Wortels en Vleugels' (verwijzend naar de liederen 331 en 225) is een mooie balans gevonden tussen traditie en toekomst: de waarden behouden, maar je richten op duurzaam kerk zijn.

Ondernemerschap is het toverwoord en de dynamiek die Van Loo toont is aanstekelijk. Actief netwerken, investeren in relaties en ook buiten de kerk samenwerking zoeken. Denk aan communicatie: een bord met 'De kerk is open' zegt helemaal niets. Een bord met 'Hoe gaat het met jou? Kom een kaarsje branden!' nodigt uit. Gebruik de kerk en vergeet vooral de muziek niet: van Bach tot jazz, kijk breed. Menskracht tekort? Meld je bij een vo-school voor stagiaires. Haar advies: weet waar je fundament ligt, maar wees bereid de bakens te verzetten.

Kerk heeft kartrekker nodig

Kees de Graaf (Scriba, ELG Groningen en luthers vertegenwoordiger in de Classis) vertelde daarna over het initiatief van de doorstart van de ELG Groningen Stad. Na een bezinningsproces is in 2023 een visiedocument en een daarop gebaseerd projectplan geformuleerd. Met als belangrijke uitkomst dat een kerk ook een kartrekker nodig heeft, en wel een predikant met een substantiële aanstelling. Het devies: gebruik het geld dat je hebt, je hebt het nu nodig. Met eigen geld, ondersteuning van synode en classis wordt nu gezocht naar een voltijds predikant voor een periode van vijf jaar.

Het plan kenmerkt zich voorts door drie poten: de lutherse traditie, ruimte voor vernieuwing en als derde samenwerking. Men haakt aan bij het project Duurzaam Luthers. Vragen voor de komende tijd liggen vooral op het gebied van profiel en missie: wie zijn we, wat doen we (en wat niet)? Verder moet in de gemeente zelf voldoende draagvlak zijn en is het de vraag of het financieel haalbaar blijft. Maar de start is er.

Duurzaam Luthers, stand van zaken

Waar het vandaag allemaal om draaide, was natuurlijk het plan van aanpak 'Duurzaam Luthers', een projectplan opgesteld door Arie Bijl, met de opdracht in kaart te brengen wat nodig is om te zorgen voor het blijvend borgen van de lutherse traditie. [zie kader]

Het rapport liegt er niet om: er moet veel gebeuren met weinig mensen in een context van lutherse gemeenten die in de strijd om het voortbestaan deels meer de verinnerlijking zoeken dan de verbreding. Samenvattend wordt bij het eerste onderdeel, het *profiel van de gemeenschap*, de vinger duidelijk op de zere plek gelegd: lutheranen maken deel uit van het grotere geheel van de Protestantse Kerk, maar

voelen zich weinig geïntegreerd en vaak ook onvoldoende gezien. Men zet zich soms af tegen de Protestantse Kerk. Verwachtingen zijn niet altijd helder: enerzijds wil men dat de lutherse traditie protestants breed wordt geborgd, anderzijds zijn lutheranen graag op zichzelf, tamelijk eigenzinnig en sceptisch over 'Utrecht'. Wat betreft *samenwerking* wordt opgemerkt dat men de urgentie daarvan pas wil zien als het echt niet anders kan en het dan vaak ook niet soepel loopt. Het gebrek aan (deskundige) bestuurskracht breekt niet alleen de lutheranen op, het is een algemeen probleem in de Protestantse Kerk. Voor het behoud van lutherse vindplaatsen is een goede inventarisatie nodig van het erfgoed en daarnaast een visie op het vastgoed: welke lutherse vindplaatsen kunnen en moeten behouden blijven? Het gedachtegoed *behoud van de lutherse traditie* is van belang voor de hele Protestantse Kerk, maar wordt het overal ook als zodanig ervaren?

Twee sporen: bestaande initiatieven van de PKN en een 'luthers' spoor

Helder geformuleerd, in niet mis te verstane woorden, wordt duidelijk dat het allang niet meer vijf voor, maar eerder een minuut voor twaalf is. Veel van wat naar voren komt was al min of meer bekend, maar eenmaal op papier lijkt de ernst pas goed door te dringen. We hebben iets te doen. Gelukkig zijn er urgentiebewuste, proactieve gemeenten die goede samenwerkingsvormen hebben opgezocht. Daar waar de eigenzinnigheid van een gemeente tot weerbarstige verinnerlijking heeft geleid en inmiddels alle menskracht én bestuurskracht verdwenen is, is het probleem groot. Wellicht te groot. Het plan van aanpak Duurzaam Luthers richt zich, vanwege

efficiency, op twee sporen: participeren in de bestaande initiatieven van de Protestantse Kerk en daarnaast een 'luthers' spoor, waarin het project Duurzaam Luthers het voortouw neemt. [zie kader]

Verkennde workshops

Vervolgens werden in boeiende workshops mogelijkheden verkend, zoals:

- een vitaliteitsscan voor gemeenten;
- hoe om te gaan met vastgoed;
- hoe het luthers erfgoed te borgen.

Dit leverde al diverse ideeën op. Voor het erfgoed is men ook op zoek naar immaterieel goed, in combinatie met verhalen (op te sturen naar mevr. drs. Inge Weustink, info@luthermuseum.nl)

Een lied de wereld rond

Na de voortreffelijke lunch gaven Andreas Wöhle (president ELS) en Henk Verhoef (organist Nieuwe Kerk Amsterdam) een voorproefje van de nieuwe liedbundel Global Lutheran Hymnal 2024, dat de LWF uitbrengt in navolging van het *Achtliederbuch* dat in 1524 is uitgebracht. Welke muzikale accenten nemen de kerken van vandaag de dag mee de toekomst in, om inhoudelijk en kernachtig het 'Lutherse' te bezingen? Enkele van de opgenomen liederen werden, ter voorbereiding op de Vesper, geoefend.

Vesper en afsluiting

Nadat de resultaten van de ochtend workshops waren gedeeld, was er nog veel aandacht door ds. Susanne Freytag voor de brochure Liturgie, Commissie Liturgie en Kerkmuziek (inmiddels in bezit van iedere lutheraan). Tot slot gingen de predikanten Margo Jonker en Andreas Wöhle voor in de vesperviering.

Aansluitend was er tijd voor een borrel en het vervolg van de bij aanvang gestarte reünie. Gelukkig ook heel luthers.

De doelstelling van het plan van aanpak Duurzaam Luthers is als volgt verwoord: Het uitwerken van een scenario om het bewaren en inbrengen van de lutherse traditie ten behoeve van het geheel van de Protestantse Kerk te waarborgen.

De analyse die aan het projectplan ten grondslag ligt omvat zeven aspecten: profiel van de gemeenschap, samenwerking, bestuur, erfgoed, vastgoed, gedachtegoed en communicatie.

Op het programma staan een onderzoek onder gemeenten, het ondersteunen van gemeenten en versterken van de samenwerking, het ontwikkelen van een perspectief voor vastgoed, het aanpassen van de bestuursstructuur, het behoud van erfgoed, het delen van traditie en gedachtegoed en tot slot communicatie. Dit alles uitgewerkt in projectplannen met een ambitieus tijdspad, hetgeen een behoorlijke wissel zal trekken op de beschikbare menskracht.

Lutherse Cantorijdag in Woerden

Het was me al eens opgevallen. In Culemborg opstappen en rechtstreeks met de trein naar Woerden; het is mogelijk. Zo ging ik zaterdag 17 februari met de krant onder m'n arm op stap. De torenhoge Zwaan in het oog houden kon niet. In de Jan de Bakkerstraat zag ik waarom: de Lutherse Kerk wilde niet opvallen.

TEKST: WILLEM VAN EIJK, gemeente- en cantorijlid ELG Leerdam

In onze nieuwsbrief waren we gewezen op een uitnodiging voor de Lutherse Cantorijdag 'voor allen die van zingen houden'. Na aanmelding kregen we de benodigde muziek elektronisch toegestuurd: repertoire, bruikbaar in de veertigdagentijd, voor grote en kleine cantorijen. Zo was er een eenstemmig 'Groot-Kyrie en Klein-Gloria' van Wim van Beek en van muziek voorzien door Jeroen de Haan. Ook zat er een tweestemmige zetting van Christoph Dalitz van psalm 91 'God redt uw ziel van nood en dood' bij, een heel natuurlijk samenspel tussen vrouwen en mannen.

Kippenvel

Toen ik de kerk binnenliep en tijdens het kopje koffie zag volstromen, dacht ik: wauw, want met ongeveer 100 deelnemers kwam dat neer op ruim twintig tenoren.

Ik moest terugdenken aan de 'Feestelijke herdenking van de geboortedag van Maarten Luther' in de Lutherse Burgwalkerk op 5 november 1983. We studeerden thuis, met onze Leerdamse cantorij op psalm 136 'Dank zij de Heer, want Hij is vriend'lijk' voor drie koren, blazers, pauken en continuo van Heinrich Schütz, te zingen onder leiding van dr. W. Mudde. Onze cantorij maakte deel uit van het vijfstemmige 'kapelkoor' dat het refrein 'want zijn goedheid duurt in eeuwigheid' voor z'n rekening nam. Daar ervoer ik voor het eerst: vijfstemmige muziek met drie tenoren instuderen en uiteindelijk in een groep van ruim 25 tenoren ten gehore brengen: indrukwekkend. Deze kippenvel ervaring had ik ook in Woerden.

Ballon leert de werking van stembanden

Tijdens deze Cantorijdag was flink

wat tijd ingeruimd voor een zangcoach, die "aan het eind van de middag vooruitgang wilde zien". De op de grond achtergebleven ballonnen waren de stille getuigen van haar poging om de werking van de stembanden te tonen en dat in verband te brengen met de stand van ons hoofd. We moesten op onze tenen gaan staan en daarna ons gewicht beurtelings van het ene op het andere been overbrengen zodat we 'onze benen zouden vullen', want tijdens het zingen moet je stevig en rustig staan. En om onszelf te horen zingen, moesten we op arm-lengte afstand 'tegen de muur' zingen.

Zingen is een eigen verantwoordelijkheid

Na al deze oefeningen was het tijd voor de goed verzorgde lunch. Al genietend was er meer dan genoeg tijd om uitgebreid kennis te maken met zangers uit andere delen van het land. Verkwaamt zette ik me weer onder het gehoor van de zangcoach, die aandacht aan stemvorming wilde besteden. Ze gaf ons het volgende mee: als je zingt in een koor moet je proberen te mengen met degene die naast je staat en je moet je niet gaan aanpassen. Zingen is een eigen verantwoordelijkheid. Legato zingen oefenden we met het 'Amen' uit 'Lord, for thy tender mercy's sake' van Farrant.

Met zovelen vierstemmig zingen: een genot

Je zou het misschien niet zeggen, maar we hebben onder leiding van Jeroen de Haan, (cantor organist Woerden) en Luuk Schuurman (cantor organist Zwolle) heel veel gezongen en weinig gepraat. Allereerst 'Een vaste burcht is onze God' in een drie-stemmige bewerking van Willem Mudde en 'Ein feste Burg ist unser

Gott', een vierstemmige bewerking van Jens Staude.

Vervolgens een, voor velen eerste, kennismaking met een vierstemmig motet 'Toen de mensen dan zagen het teken' van Willem Vogel. En tot slot het gebed 'God be in my head' van John Rutter (geb. 1945) en de lofzang 'Lord, for thy tender mercy's sake' van Richard Farrant (ca. 1525-1580). Meerdere cantorijen hadden gestudeerd op deze laatste twee composities en uitten hun teleurstelling toen er geen tijd voor leek. Ter plekke werd geïmproviseerd en tot ieders tevredenheid tijd gemaakt. Het was een goede beslissing: wonderschone melodieën, aangrijpende teksten en bovendien een gelegenheid om met zovelen vierstemmig te zingen: een genot.

De dag werd toepasselijk besloten met een vesper en voldaan keerde ik weer huiswaarts.

De eerste Lutherse Cantorijdag ooit: een goed initiatief en zeker voor herhaling vatbaar.

24 uur met Luther

Op 12 april stapten 30 mensen de Maarten Lutherkerk in Amsterdam binnen. Ze werden verwelkomd met een muzikale ervaring rondom het thema vrijheid. Ondergedompeld in de muziek en de gekleurde stroken licht maakten ze kennis met elkaar.

TEKST: HELEN SAMAI NAGELHOUT - BEELD: JEROEN VAN VELZEN

De komende 24 uur stonden in het teken van ontmoeten, niet alleen elkaar, maar ook de ontmoeting met ons geloof, onze geloofsgemeenschap, het Lutherse denken en geschiedenis, en zelfs de enige echte Katharina von Bora! We startten met het thema *vrijheid* en onderzochten dit in een lezing over het Lutherse perspectief op vrijheid door Andreas Wöhle. Wat precies het Lutherse is, is moeilijk te definiëren, het is iets wat men moet ervaren, net zoals vrijheid zelf. Daarom past het juist zo bij de Lutherse manier van zijn, vrijheid is als het ware een ruimte waarin je binnen kunt stappen en deel kan worden van de ervaring. Dit is iets wat ikzelf in elk geval herken binnen de kerk. Na de lezing doken we in de geschriften van Luther en hebben we onze ervaringen, theorieën en ideeën met elkaar gedeeld en uitgediept. Andreas Wöhle en Dorottya Nagy hielpen ons de teksten beter te begrijpen. We sloten de avond af met een vesper geleid door André van der Stoel.

Katharina von Bora in eigen persoon

De volgende ochtend ontbijt met prachtig uitzicht over Amsterdam en daarna naar het Luther Museum. Hier startte Rachel Wardenaar met de metten en we de introductie van het tweede thema kregen: nabijheid. Dit thema werd verder geïntroduceerd door een bijzondere gast. Katharina von Bora was vanuit het 16e-eeuwse Wittenberg naar Amsterdam gereisd om ons te vertellen over nabijheid in het leven van haarzelf en haar man. Kersten Storch nam ons, nadat de geest van Katharina haar weer verliet, mee in het verhaal

van de goede herder. We hebben gekeken hoe de verschillende personages nabijheid ervoeren in het verhaal.

Geschiedenis en actualiteit

24 uur met Luther was vooral bedoeld voor iedereen die nog niet zo lang betrokken is bij de Lutherse kerk, met

veel aandacht voor de geschiedenis van het Lutherse. We kregen een rondleiding door het Luther Museum, geleid door André van der Stoel, en een rondleiding door het Van Brants Rus Hofje, waar Peter Wagemaker vertelde over de geschiedenis van deze bijzondere lutheraan en de rol van het Hofje vroeger en nu. Onderweg naar de Maarten Lutherkerk maakten we foto's rond het thema *Een Lichaam, Een Geest, Een Hoop*. De middag stond in het teken van de Lutherse Wereld Familie, de Lutherse Wereld Federatie. Andreas Wöhle gaf een inkijkje in de afgelopen Assemblee in Krakow en het werk van de LWF.

Individueel wordt een geheel

We sloten deze bijzondere 24 uur af met een ruimtelijke oefening. Door de hele kerk waren liederen en voorwerpen neergelegd, die symbool stonden voor verschillende aspecten van ons geloof. Iedereen ging staan bij het aspect dat zij als belangrijk ervoeren, vooral in het perspectief van de toekomst van de Lutherse Kerk. Sommige stonden bij de kaars, het licht, anderen bij het avondmaal, bij het kruis, of bij het liedboek. Iedereen deelde waarom hij of zij gekozen had voor die plek en voor mij voelde het als een prachtige manier om deze inspirerende tijd af te sluiten. Door terug te komen bij alle individuele ervaringen die samen toch echt een geheel vormden. Ik moest terugdenken aan de welkomstervaring, waarin muziek en individuele geluidsfragmenten van alle deelnemers een gezamenlijk verhaal werd. Zo voelde het de hele 24 uur. We begonnen als individuen uit heel Nederland, samen door ons gezamenlijke geloof, en eindigden hier als een groep met nieuwe vriendschappen en een gevoel van saamhorigheid. We sloten de 24 uur af met een vesper geleid door Andreas Wöhle. Het was een zeer waardevolle ervaring en zeker voor herhaling vatbaar. Heel veel dank aan het team dat deze 24 uur mogelijk heeft gemaakt!

Conviviality in Boedapest: witte velden om te oogsten

Impressie en balans

In 2011 startte de Lutherse Wereldfederatie (LWF) het programma 'Seeking conviviality'. Het programma beoogt vernieuwing van het diaconaat van de lidkerken. 'Convivial' komt van convivere = samenleven (samenleven en vieren met je naasten).

TEKST EN BEELD: HANNE WILZING

De ondersteunende conviviality-groep bestaat uit afgevaardigden uit Europese landen. In de afgelopen jaren kwam de groep bijeen in Hongarije, Roemenië, Nederland (2019), Finland en Estland. Naast zoom-ontmoetingen (extra in coronatijd) werd gewerkt in werkgroepen. Tijdens de Assemblee in Krakow (2023) werd een workshop verzorgd en was er een stand.

In Boedapest waren we van 14 tot 20 april 2024 met afgevaardigden uit Hongarije, Zweden, Noorwegen, Finland, Servië, Oostenrijk, Engeland, Slowakije, Duitsland, Rusland en Nederland. Het conviviality-proces, met de opgedane inzichten en ervaringen, kan de kerk helpen bij haar voortgaande diaconale hervorming; bij het zoeken, samen met partners, naar convivialiteit in onze samenlevingen. Wel met nadruk op de urgentie; de velden zijn beslist wit om te oogsten.

Diaconale projecten Boedapest

In Boedapest stond de afronding van het Leerprogramma centraal. Een handreiking voor diverse groepen van vrijwilligers en professionals, gelanceerd op 10 april tijdens een webinar. Het programma gaat in september definitief in de lucht. Informatie is al te vinden op <https://www.online-space.eu/conviviality-learning-programme>

We bezochten enkele diaconale projecten waaronder Mandak House, een hofje van de kerk in een arm deel van de stad. In de 25 woningen woont ook de lutherse pastor Martha met haar gezin, studenten en vluchtelingen. Er is een kleine kerkzaal waar diensten

worden gevierd en er zijn diaconale activiteiten.

Ook bezochten we een oecumenisch vluchtelingenproject (i.s.m. UNHCR); enkele Hongaarse jongeren gaven presentaties over jeugdkampen (van de Hongaarse lutherse jongerenorganisatie) van mensen met een beperking, samen met vrijwilligers en een sociaal project met Roma-kinderen. We hadden een ontmoeting met Bischof Tamás Fabiny van de Evangelisch-Lutherse Kerk van Hongarije. Op de laatste dag bespraken we het vervolg en de doorwerking. Ik schreef hiervoor de notitie 'Handen en voeten geven aan het Conviviality-programma in onze eigen kerken en netwerken'. Ons plan is present te zijn tijdens Kirchentag 2025 Hannover.

Proces stopt én gaat door

Europa Secretaris Katariina Kiilunen (namens de LWF) gaf aan dat het Conviviality-proces (sinds 2011) nu stopt, maar dat het proces doorgaat en dat dit ook het vaste voornemen is van de LWF, met de bedoeling dit te verbreden naar andere continenten. Voor en na het programma bezocht ik nog de zondagse diensten van zowel de lutherse gemeente in Boeda (de Hongaarssprekende én de Duitssprekende), als de grote Joodse Synagoge, het Joods Museum en het Luther Museum, waarin onder andere het originele document 'De laatste wil van Luther', en de oude lutherse kerk in Pest (Deak Ferenc). Voor kerk en museum staat een modern beeld van de lutherse predikant Gábor Sztéhlo die in de Tweede Wereldoorlog 2000

joodse kinderen en 400 volwassenen redde en na de oorlog een kinderstad opzette.

Balans

De resoluties van Krakow omvatten aanknopingspunten voor verankering van het conviviality-proces in het LWF-programma voor de komende jaren, op weg naar de 14e Assemblee. Het zou een verrijking zijn voor het diaconaat van de lidkerken om het conviviality-proces in te brengen bij de uitvoering van de 17 resoluties, vooral in die over inclusiviteit, gender, mensen met een beperking, klimaat, vluchtelingen/migranten en kerk in de publieke ruimte.

Hoe plant de PKN/ELS de invulling en hoe kunnen we diaconale/conviviality input van onderaf inbrengen?

Het materiaal van het conviviality-proces heeft nog wel wat promotie en marketing nodig. Hierin zie ik een 'gereedschapskist' voor training en educatie van nieuwe diakenen, diaconale vrijwilligers, opleidingen voor diaconale werkers en predikanten en vorming gemeentelieden. Er is grote behoefte aan actie om het programma niet alleen verder te laten landen, maar ook te laten aarden.

De LWF bepleit een 'conviviality'-ambassadeur per lidkerk/land die de opgedane inzichten verder gaat aanvullen en zo een schakel kan zijn voor de LWF en direct betrokkenen. Ook buiten het programma zijn de ontmoetingen met gastgevers en deelnemers minstens zo belangrijk als de agenda zelf. Zo was er een jonge vrouw van de Russische lutherse kerk; zij is actief in een lutherse gemeente in Sint-Petersburg waar veel jongeren komen en waar elke week meerdere belijdenissen zijn. Een

belangrijke aantrekking zit in de combinatie van de lutherse diensten met tentoonstellingen van kunstenaars in de kerk.

Dankzij het conviviality-proces hebben we diverse groepen, onder andere uit Zweden, Finland en Duitsland, ontvangen in de Augustanahof. Gesproken werd over het vinden van nieuwe wegen voor kerk en diaconaat en over een 'missionaire' inzet van kerkelijk onroerend goed.

Ik zou ervoor willen pleiten dat conviviality ontmoetingen over en weer over de grenzen gaan. Helaas zijn wij in Nederland het Diaconaal Jaar en (in Amsterdam) Mission House kwijtgeraakt. Maar veel kerken in Europa hebben nog dergelijke programma's waar jongeren een langere tijd in het buitenland in diaconaal werk stgelopen en met inzichten teruggaan. In de voorstellen voor de invulling van een nieuw luthers hof aan de Balistraat in Amsterdam-Oost is opgenomen om hier ook enkele plekken te maken voor jongeren van zusterkerken uit het buitenland. Misschien kunnen PKN/JOP het vast op hun agenda zetten, bijvoorbeeld in combinatie met het Erasmus+-programma.

Diaconaat is de dienst der ontmoeting

Daarnaast hebben we natuurlijk ook goede ervaringen met de Lutherse Summer School en bezoekprogramma's van groepen uit het buitenland. Als kerken moeten we juist nu kiezen voor oecumene en verbindingen over de grenzen. 'Diaconaat is dienst der ontmoeting' (aldus Herman Korteweg, die contacten tussen Nederland en Oost-Europa stimuleerde).

Tijdens de bijeenkomsten van de conviviality-groep viel me op dat zowel in Hongarije (Budapest, <https://eom.lutheran.hu/>) als in Roemenië (Sibiu/Hermannstadt) ook een Luther Museum is, net als in Nederland. Drie landen waar lutheranen een minderheid vormen. Wellicht is dat juist nodig om je verhalen te vertellen en je identiteit bewust te uit te dragen. Er is al onderling contact tussen deze musea, om onze geschiedenis te delen en dit te combineren met de actualiteit van ons kerkzijn en diaconaat. Zoals nu al gebeurt in het Luther Museum Amsterdam met de tentoonstelling over de Salzburgers en actuele inzet voor vluchtelingen/migranten. Als we onze geschiedenis met overtuiging kunnen verbinden met het hier en nu dan zie ik een bijzondere toekomst.

'Seeking Conviviality' is een programma van de LWF samen met het oecumenische Interdiac (International Academy for Diakonia and Social Action)

Het programma 'Seeking Conviviality' heeft als belangrijke thema's:

- *leven temidden van diversiteit en tegenstellingen in onze samenlevingen en migratie*
- *actief zoeken naar ontmoeting; wederzijds leren en grenzen overgaan; conflictlijnen niet mijden maar opzoeken*
- *creëren van veilige ruimtes/plekken waar mensen kunnen zijn die ze zijn.*

Het gaat niet alleen over een diaconale kerk maar ook over een diaconale samenleving. In het conviviality-programma wordt gewerkt aan praktische hulp ter ondersteuning en aan internationale uitwisseling van ervaringen met nieuwe wegen en modellen.

In de afgelopen jaren is hiervoor veel materiaal ontwikkeld. Te vinden op <https://www.online-space.eu/publications-on-conviviality> met, onder meer, de verhalen van Het Open Huis in De Nieuwe Stad, Augustanahof en Verwerking Slavernijverleden.

Hanne Wilzing was tot 21 mei jl. secretaris van de Amsterdamse diaconie. Op verzoek van PKN/ELS nam hij sinds 2017 deel aan de Conviviality-programma's. Van de recente afsluitende bijeenkomst in Boedapest doet hij verslag.

Duurzaam Luthers

Vastgoed: wat speelt nú en wat is nodig voor de langere termijn?

In de vorige uitgave van Elkkwartaal hebben we aandacht besteed aan het roerend erfgoed en de waardevolle bijdrage die het Luther Museum hieraan levert. In deze editie besteden we vanuit het project Duurzaam Luthers (DL) aandacht aan het thema vastgoed, dat nauwe raakvlakken heeft met het roerend erfgoed.

TEKST: ARIE BIJL, projectleider Duurzaam Luthers - BEELD: INGEBORG KRIEGSMAN

Vastgoed gaat niet alleen over kerkgebouwen maar ook over bijvoorbeeld pastorieën en/of woningen die eigendom zijn van een kerkelijke gemeente. Als we kijken naar de doelstelling van DL, dan vormt het vastgoed daarin een cruciaal onderdeel: immers, als vastgoed wordt verkocht, dan gaat er veelal ook een vindplaats verloren waar de lutherse traditie nu en in de toekomst aanwezig kan zijn. En de doelstelling van het project Duurzaam Luthers is nu juist 'om de Lutherse traditie ten behoeve van het geheel van de Protestantse Kerk te waarborgen.'

Werkgroep vastgoed

Het thema is voor sommige lutherse - en overige protestantse - gemeenten een onderwerp dat actueel is dan wel naar verwachting op korte termijn actueel wordt. Daarom wordt er een werkgroep opgericht die zich buigt over het

thema vastgoed. De werkgroep bestaat uit mensen met specialistische kennis van zaken en uit verschillende geledingen: de dienstenorganisatie, de VKB, externe ervaringsdeskundigen en natuurlijk vanuit de lutherse gemeenschap.

De werkgroep heeft als doelstelling en kreeg als opdracht mee om:

1. Een strategisch vastgoedplan op te stellen voor de lutherse gemeenschap in Nederland;

Dit houdt ook de vraag in: welke kerken en gebouwen kunnen een rol blijven vervullen voor de lutherse traditie. Dat gaat verder dan een plek om lutherse vieringen te houden. Het herbestemmen van een gebouw in het kader van de lutherse traditie valt hier ook onder. Ook in alternatieve gebruiksvormen kunnen gebouwen en gemeenschappen vertellen over het Lutherse. Om daartoe te komen is het nodig een afwegingskader te maken voor het wel of niet behouden van (luthers) vastgoed, dan wel welke andere bestemmingen zijn mogelijk voor luthers vastgoed? Dat afwegingskader moet worden uitgewerkt en opgesteld en is deel van de opdracht. Welke criteria, kaders, afwegingen en omstandigheden bepalen de keuzes die we willen maken?

2. Het opstellen van een draaiboek;

Aan de hand van de individuele situaties bij lutherse en andere protestantse gemeenten wordt die kennis en ervaring vastgelegd in een draaiboek, dat als uitgangspunt kan dienen voor gemeenten om met het thema aan de slag te kunnen. Naast het bundelen van de kennis en ervaring is begeleiding, ondersteuning en advies eveneens van groot belang voor gemeenten. Het is én-én. Het draaiboek kan daarmee een functie vervullen voor de Protestantse Kerk Nederland als geheel.

De genoemde doelstellingen voor het thema vastgoed zijn niet 'morgen' geregeld: vastgoed is een vraagstuk waaraan veel facetten zitten die in de afwegingen betrokken moeten worden. Tegelijkertijd realiseren we ons dat bij sommige lutherse gemeenten vastgoed nu of in ieder geval op korte termijn speelt, nog voordat de twee genoemde doelstellingen zijn bereikt. Dat maakt het spannend en uitdagend, omdat de tijdslijnen verschillend kunnen zijn. Vanuit DL kijken we naar wat nu speelt en aandacht behoeft én wat voor de langere termijn moet worden georganiseerd op het gebied van vastgoed.

Eens komt de grote zomer...

Luther als 16e-eeuwse singer-songwriter

Dat Luther sterke liedteksten schreef, is ons wel bekend. Maar liefst 37 liederen schreef hij. Hoewel hij vooral bekend werd als auteur van de liedteksten, is het fascinerend te bedenken dat hij eveneens de componist was van de melodieën bij die teksten.

1 Eens komt de gro - te zo - mer

TEKST: **LUUK SCHUURMAN**, *cantor-organist ELG Zwolle*

Luther leverde hoogstaand theologisch werk, zette half Duitsland op de kop met een reformatie, en wist daarnaast als 16e-eeuwse singer-songwriter ook nog eens liederen af te leveren die tot vandaag gezongen worden. Er wordt dan wel door lutheranen gepocht over het muzikale vakmanschap van Luther. Zijn melodieën liegen er tenslotte niet om.

Grote verdienste van Johann Walter

Of Luther die melodieën allemaal zelf componeerde is echter de vraag, zo bleek uit later onderzoek. Het is namelijk niet uit te sluiten dat hij op dit gebied hulp kreeg van een bevriende cantor, ergens in de buurt van Wittenberg. Het betreft hier dan de, in die tijd belangrijke, lutherse kerkmusicus Johann Walter (1496-1570). Verwar hem overigens niet met die andere bekende musicus met een extra 'h' in zijn achternaam: Johann Gottfried Walther. Die leefde twee eeuwen later.

Een belangrijke verdienste van de 16e-eeuwse Johann Walter was het samenstellen van het allereerste lutherse gezangenboek, een bundel die vlak na de reformatie al werd uitgegeven in Wittenberg. De meerwaarde hiervan was groot: het gezongen lied was een van de belangrijkste middelen om het gedachtegoed van de reformatie te verspreiden! TikTok en Instagram waren niet in zwang, maar liedbundels waren een goed alternatief. Walter werkte veel samen met Luther en werd op den duur zelfs zijn persoonlijke muzikale adviseur. Na zijn dood stond Walter ook wel bekend als de 'oer-cantor van de Lutherse Kerk'.

Symbool voor het theologisch thema van de eindtijd

Dat Walter niet alleen een goede kerkmusicus was maar ook als dichter kwaliteiten had, blijkt uit het lied dat we vandaag bespreken. Diezelfde Walter was verantwoordelijk voor de oorspronkelijke tekst van: 'Herzlich tut mich erfreuen, die fröhlich Sommerzeit'. In maar liefst 34 coupletten - die om praktische redenen gelukkig niet allemaal vertaald in ons liedboek terechtkwamen - dicht Walter over de zomertijd, voor hem het symbool voor het theologische thema van de eindtijd.

Hoewel Walter zelf een melodie schreef voor dit lied, is die melodie nooit populair geworden. Het lied werd vanaf het eerste ontstaan gezongen op een al bestaande, wereldse melodie. Zo'n lied heet een contrafact; ook vandaag de dag maakt men bij bruiloften en feestjes nog steeds dankbaar gebruik van deze techniek!

Hoewel de melodie dus niet van Walter zelf afkomstig is, vind ik het nog steeds bijzonder om dit lied in ons liedboek te hebben. Misschien komt dat doordat Walter een makkelijke identificatiepersoon is voor mij als cantor organist. In dit lied is het nu eens de kerkmusicus zélf, die niet in melodie, maar nota bene in tekst aan het woord is! En hoewel dus niet geschreven door een theoloog, maar door een musicus, is dit 'Walterlied' ook inhoudelijk zonder meer de moeite waard om gezongen te worden. Daar zou theoloog Luther het vast mee eens geweest zijn.

En, als die twee, Walter en Luther, blijkbaar toch zoveel samen optrokken, misschien blijkt dan in de toekomst nog weleens - pas op, nu fantaseer ik een beetje - dat Walter bij dit lied ook hulp heeft gehad van Luther? Ik zie het zo voor me: Johann Walter, die, vlak voordat hij afscheid neemt van zijn gastheer te Wittenberg, nog even een stapeltje papieren uit zijn tas tovert. "Kijk Maarten, het was deze week zulk zomers weer dat ik dacht: wat die Maarten kan, dat kan ik ook. Hier heb je wat krabbels van me. Vierendertig coupletten maar liefst. Kun je er eens naar kijken? Dan hoor ik volgende week wel wat je ervan vindt!"

'One singing body...'

TEKST: ANDREAS WÖHLE, *president lutherse synode*

Het thema van de bijeenkomst van de lutherse wereldfamilie in Krakow, Polen, vorig jaar was: 'One body ... één lichaam ...', met alle connotaties die daarbij horen: Dat wij als delen van het ene lichaam van Christus - dat de kerk is - meelijden, wanneer een deel van dat lichaam lijdt (in oorlog, door mens veroorzaakte klimaatrampen en alle ellende die wij elkaar als mensen weten aan te doen).

Maar daar hoort ook bij, en dat is belangrijk vast te houden in de woestijn tijden van het geloof, dat wij elkaar ook weten te vinden in de vreugde momenten, en ook deze weten te delen.

Eén zo'n vreugdemoment is de kans om vanaf juni dit jaar breed kennis te kunnen nemen van hedendaagse lutherse internationale zangcultuur in het 'Global Lutheran Hymnal'. De nieuwe liedbundel met deze naam is dit jaar uitgebracht door de LWF, in navolging van het *Achtliederbuch* uitgebracht in 1524. Het is een wereldwijd project dat lutherse gemeenschappen over alle grenzen van taal en cultuur heen met elkaar wil verbinden in wat zij het liefst doen: zingen van en over dat wat hen ten diepste raakt! Lutherse kerken uit alle werelddelen hebben in dat liedboek voor anderen beschikbaar gemaakt, waar zij zich in déze tijd het meest in herkennen, wat hun gevoelde en ervaren identiteit uitmaakt, en waar zij naar verlangen en geloven. Wij willen als lutherse gemeenten in

Lied: Pilgrim (Whisper 'Your will be done'...)

tekst en muziek: Deense componist en zangeres Janne Mark
Engelse vertaling: John Bell

Hvis-ker din vil - je ske i det åb - ne og fri går i pil-grim-mes spor
Whis-per 'Your will be done' and where pil - grims have gone tread the ground, breath the air

langs feld og fjord him - len er sæl - somt nær
sense eve-ry - where far and near, you are here

alt syn - ger jeg tror.
Earth sings I be - lieve.

Nederland volop hierbij betrokken zijn. En zo zullen er vanaf deze zomer in alle lutherse gemeenten exemplaren van die 'Global Lutheran Hymnal' beschikbaar zijn, is er een begeleidend programma gepland, is de Lutheran Summer School hierbij betrokken en zullen er 'ambassadeurs' van deze muzikale wereldwijde verbondenheid in gemeenten op bezoek komen.

Met als doel: ons ook hier in Nederland te laten meenemen in een proces van proefondervindelijk naspeuren wat 'het Lutherse' in z'n diepste kern uitmaakt: daar waar wij aan de grens komen van wat niet meer in woord en concept te vatten is en waar wij ons in muziek en zang bij de hand laten nemen, om 'het geheim van het geloof' aan te raken. Natuurlijk is niet alles wat luthers internationaal gezongen wordt ook

zomaar goed en geschikt voor onze Nederlandse context. Die is immers sterk klassiek bepaald en openingen naar nieuwe muziek vinden daar hun ijkpunt. Maar het is wel de hoop dat wij met het Global Hymnal proces ook een muzikaal en spiritueel gekwalificeerde brandmuur weten op te trekken naar het evangelicaal muziekgeweld, dat deze 'markt' vaak overspoelt. Global Hymnal kent ook een online platform, waar muziek-uitvoeringen, tekstvertalingen, nieuwe zettingen en ook aanvullend liedgoed vindbaar en downloadbaar zullen zijn. Al met al een spannend proces maar deel van wat ons gewoon te doen staat, willen wij 'duurzaam', en dat betekent: herkenbaar en hart en ziel van mensen rakend, met onze lutherse traditie en spiritualiteit vindbaar zijn en blijven in deze samenleving. Ik heb er zin in. Doet u mee?

Van Ede naar Uithoorn

Lieke van Zanden verlegt haar lutherse horizon

Begin juli 2023 werd bekend dat dominee Lieke van Zanden de evangelisch-lutherse gemeente in Ede met ingang van 1 september ging verlaten. Voor een aantal gemeenteleden was dat even slikken, want zij was zeer geliefd binnen de gemeente; haar laatste eredienst in Ede zou al op 27 augustus zijn. En zij ging ook nog op vakantie.

TEKST EN BEELD: INGEBORG KRIEGSMAN

Lieke van Zanden heeft haar beslissing goed doordacht gemaakt. Zij is niet impulsief in serieuze zaken, alles wordt goed overwogen. Net als in haar werk. Er speelde veel mee: privé-omstandigheden, haar verminderde aanstelling in luthers Ede, haar werk voor het verzorgingstehuis in Uithoorn ... Toch heeft ze de knoop doorgehakt. Ze is vooral dankbaar voor de jaren die ze in Ede heeft gestaan. Dankbaar voor alles wat ze heeft meegemaakt, geleerd en georganiseerd; de contacten met de gemeente en de steun die ze ontving tijdens moeilijke perioden in haar leven.

Het samenwerken met cantor-organist Dick Troost heeft haar veel plezier gebracht en geleerd. Hij heeft haar ingewijd in de breedte van de kerkmuziek en leerde haar wat goede en zorgvuldige liturgie doet voor een gemeente, en wat zij dan kán. Nadat Dick Troost met pensioen ging nam Erik van der Heijden, de huidige cantor-organist, dat stokje over en ook met hem heeft ze fijn samengewerkt aan bijzondere diensten en projecten. Het belang van een goede samenwerking tussen predikant en organist werd daarmee nog eens bevestigd.

Een andere wereld

Sinds 2022 heeft ze haar werk als predikant met een 50 procent aanstelling gecombineerd met het werk als geestelijk verzorger in een verzorgingstehuis in Uithoorn. Twee aparte werelden om in te werken, maar ook met overeenkomsten.

“Er wonen voornamelijk oudere mensen die niet meer zelfstandig kunnen wonen; mensen met lichamelijke problemen en mensen met dementie.

Je bent er als geestelijk verzorger niet alleen voor de bewoners maar ook voor alle mensen die er werken; de verzorgenden, verplegenden, artsen”, vertelt ze.

De bewoners zijn overwegend rooms-katholiek en veel ‘doen er niets meer aan’. Ze gaat regelmatig voor in oecumenische vieringen. Ook zijn er herdenkingsbijeenkomsten voor nabestaanden van overleden bewoners waar gedichten centraal staan. Voor deze bijeenkomsten heeft ze contact opgenomen met het plaatselijke orkest. De leden hebben zelf ook vaak een band met het verzorgingstehuis via familieleden en komen graag spelen.

Ze heeft haar draai gevonden in Uithoorn en houdt van haar nieuwe werk. Als geestelijk verzorger ervaart ze diverse nieuwe aspecten van pas-

torale begeleiding, en dat wordt gewaardeerd. Dat resulteerde vorig jaar in de vraag of ze beschikbaar was voor meer uren. Dat was echter niet te combineren met haar werk in de gemeente. En dus besloot ze om na elf jaar afscheid te nemen, ook al was dat moeilijk. Wanneer ze een volledige aanstelling had gehad was ze wellicht gebleven tot haar emeritaat, want dan was er geen noodzaak geweest om er iets anders naast te doen. “Ik heb altijd beseft dat ik in Ede predikant was, tijdelijk, en dat het ook goed is, ook pastoraal, om de gemeente weer los te laten. En dat er weer een nieuwe predikant komt, dat hoop ik van harte”, aldus Lieke van Zanden.

Taak voor de synode

Dat de lutherse gemeente in Ede haar nog steeds aan het hart gaat is duidelijk wanneer we verder praten. Van Zanden hoopt dat een nieuwe predikant minimaal een 50% aanstelling krijgt, liefst meer. “Het moet geen kleine functie worden voor een predikant die het erbij gaat doen, dan wordt Ede tekortgedaan”, merkt ze op. “Als de Lutherse Synode zich tot taak heeft gesteld het Lutherse geluid te laten horen, dan mag zij zich daarbij niet alleen beperken tot Amsterdam en omstreken”, aldus Lieke. “Juist een Lutherse gemeente als de ELG Ede moet de ruimte krijgen, ook financieel, om dit geluid te laten horen in een omgeving die wordt gedomineerd door de Gereformeerde Bond en evangelicale gemeenten. Het is pastoraal noodzakelijk dat er in Ede tenminste één gemeente is waar woord en muziek in een zorgvuldige liturgie samengaan. Daarin heeft onze synode een taak.”

Luthers in het land: ELG Zierikzee-Zeeland

Klein én actief

TEKST EN BEELD: MARTIN DE GROOT

"Nog een korte tijd en jullie zien Mij niet meer ..." zo opende gastpredikant pastoor van Handenhoven op 21 april jl. met krachtige stem de kerkdienst in de lutherse kerk van Zierikzee. Nog voor de echo van zijn stem was uitgeklonken, riepen geschrokken kerk-gangers: "Ach, nee toch? Maar meneer ...!"

Ze uitten oprechte zorg over de voor-ganger. "Nee, beste mensen, het gaat hier over Jezus". En hij herhaalde: "Nog een korte tijd en jullie zien mij niet meer, en nogmaals een korte tijd en jullie zullen Mij zien". De kerk-gangers haalden opgelucht adem en luis-terden aandachtig naar zijn levendige preek. Die ging over hoop en bemoe-diging.

ELG Zierikzee: levendige gemeente

Vanaf de parkeerplaats bij de molen zie je twee witte zwanen op het dak van de kerk boven de huizen uitsteken. Het kan niet missen. De kerk staat aan een pleintje waar vijf straten op uit komen. De vijfhoek in de volksmond.

De ELG van Zierikzee is een levendige gemeente. Er komen gemiddeld zo'n twintig trouwe kerkgangers. Veel grijze haren en grotendeels vrouw. De meesten hebben een vaste plaats in het kerkje. Bij binnenkomst werd mij daarop gewezen en ik kreeg een zit-kussen aangereikt. Niet vanwege de leeftijd hoor, aldus een vriendelijk lachende heer. Scriba Erik Ponsen liep op me af, met een stevige handdruk. Het kerkgebouw heeft een, nog gro-tendeels authentieke, inrichting die duidelijk met grote zorg wordt onder-houden. Een deel van de banken is vervangen door stoelen met een bie-zen zitting, vandaar dat kussen. Aan het plafond hangt een ferme, glim-mend gepoetste kroon te schitteren in het zonlicht dat door de ramen naar binnen valt. De ruimte ademt de gemoedelijke sfeer van thuis komen en welkom zijn.

'Stadsregering' neemt exterieur onderhoud voor haar rekening

De lutherse gemeente dankt haar ontstaan aan het feit dat Zierikzee een belangrijke koopvaardijvloot had.

Op de schepen voeren veel - lutherse -Scandinaviërs. Aanvankelijk kwamen zij bij elkaar in herberg 'de Noorse Hemel' aan de Verrenieuwstraat. Uit deze kleine groep ontstond een gemeente die in 1713 een kerkge-bouw kreeg toegewezen. Daarvoor was het een Schotse kerk. Het kerkgebouw was oorspronkelijk onderdeel van kasteeltje Ravenstein van het geslacht van de graven van Kleef. Het wordt voor het eerst ver-meld in 1445. De huidige vorm kreeg het in 1755. Het stadsbestuur wilde de gemeente helpen. Goede zeelui waren immers van belang voor de koopvaardij. Daarom verklaarde de stadsregering zich bereid het onder-houd van het exterieur van de kerk voor haar rekening te nemen. De bepaling geldt overigens nog steeds! Boven op het dak staan twee zwanen, waaraan de kerk haar koosnaam dankt: kerk met de zwaantjes. De watersnood van 1953 had grote impact, zoals ook elders in Zeeland. In de kerk zit een gedenksteen, gemet-seld op ruim twee meter boven de vloer. Zo hoog kwam het water. Nog steeds te merken aan het zout dat uit de muren blijft komen...

Vierjarige van toen nog steeds in kerk

Na de dienst toog de hele gemeente naar het achterhuis, via een tussen-deur naast de kansel. Twee lange tafels stonden klaar, mooi aangekleed en met koek, taart, chocolade en meer lekkers. Direct ontstonden levendige onderlinge gesprekken. Door het enthousiasme steeg het volume behoorlijk.

Ik ging in gesprek over de gemeente met Teunie van der Bijl, die me verder doorverwees naar haar man Rudolf.

Die loopt al sinds zijn vierde in de kerk rond; nu inmiddels 82 jaar gele-

den. Hij maakte het allemaal mee. Hij had een Duitse moeder die van z'n vader naar de Hervormde kerk moest. Toen ze een keer door het dorp wandelde, ontdekte ze tot haar verbazing een lutherse kerk in de stad; ze liet zich direct overschrijven.

Samenvoegen lutherse gemeenten: niet altijd gunstig

Gaandeweg zijn de lutherse gemeenten van Veere, Goes, Groede, Vlissingen en Middelburg samengevoegd tot de gemeente Zierikzee-Zeeland. Maar die samenvoeging maakte dat - bijvoorbeeld - lutheranen uit Zeeuws-Vlaanderen niet naar de kerk in Zierikzee kwamen. Kerkbezoek naar Zierikzee was voor velen een hele opgave. "Jammer dat het kerkje in Groede door (en voor) de lutheranen is verkwanfeld", zo noemt Rudolf van der Bijl het. "Zo'n lief kerkje! Ja,

het wordt keurig onderhouden, daar niet van, maar toch".

Het aantal kerkbezoekers varieerde: "In de jaren zestig zaten er op gegeven moment maar vier mensen in de kerk", herinnert Rudolf zich. Maar daarna ging het weer lopen en het kerkbezoek 'steeg'. Sinds de laatste jaren (decennia) verhuizen veel mensen naar het 'vaste land', mede vanwege betere opleidings- en werk mogelijkheden.

Luctor et Emergo

Zeeuwen zijn koppig. Ze houden vol. En komen weer boven. Hun lutherse gemeenschap blijft doorgaan. Iedereen is er van harte welkom. In de zomer komen er vaak vakantiegan- gers naar de dienst, in het karakteris- tieke kerkgebouw. Daaruit ontstonden ook vriendschappen. "Het maakt hier niet uit wie of wat je bent. We zijn

gewoon goed met elkaar", aldus Rudolf van der Bijl. "Wat er ook komt we gunnen iedereen een thuis, daar zijn wij blij mee".

Ik rij weg uit Zierikzee met een warm gevoel, dat het ook in een kleine lutherse gemeente 'gewoon' goed kan gaan.

Dominee Kees van der Horst viert 50-jarig jubileum

Vijftig jaar geleden, in april 1974, deed Kees van der Horst, na te zijn geordineerd als predikant, intrede in de Evangelisch-Lutherse gemeente Delft. Het was zijn eerste gemeente en er zouden er nog vele volgen.

TEKST EN BEELD: MARTIN DE GROOT

Op zondag 14 april werd dit gevierd in de Lutherse kerk van Delft in een feestelijke en muzikale middag vesper met de jubilaris als liturg. Het was een vesper van dankbaarheid met lofzang, schrift- lezing en gebed.

Soli Deo gloria, Alleen aan God de eer! 'Wie de getijden veracht wordt door de tijd overspoeld', zo stond voor in de liturgie. 'Met het vieren van de getijden wordt orde aangebracht in de tijd en laten we die niet zomaar tussen onze vingers doorglippen. We zijn dan stil voor God, stemmen in met de Psalmen en liederen. Zo geven we gehoor aan Christus' oproep om biddend present te zijn in onze woonplaats.'

Naar het schitterende kerkje aan het Noordeinde waren veel collega-predi- kanten, synodeleden, vrienden en bekenden van Kees van der Horst gekomen.

Er werd door de aanwezigen enthousiast gezongen. Bij de meeste coupletten van de liederen werden de coupletten afgewisseld door en samen met de cantorij.

Die cantorij van de lutherse gemeente werd bijgestaan door de cantorij van de Hofkerk in Delft.

Onder leiding van Wim Loef en begeleid door organist Willemijn Roodbergen klonk hun zang indrukwekkend mooi vanaf het balkon.

Er waren geen toespraken, dat vond Kees niet nodig. 'Er zijn' was voor

hem het belangrijkste cadeau en daar was massaal gehoor aan gegeven. Na de dienst was er een ontvangst in het overvolle achterhuis met Kees als middelpunt, uiteraard met een hapje en een drankje.

De Generale Synode bijeen

In 'De Werelt' in Lunteren kwam op 19 en 20 april jl. de generale synode van de Protestantse Kerk bijeen. Door een kletsnat bos liep het pad van het station naar het conferentieoord, waar het warm en droog was.

TEKST: CATHY VAN BEEK

De generale synode (GS) is het hoogste overlegorgaan binnen de PKN. Zij wordt gevormd door afgevaardigden van de classes, de Réunion Wallonne, de lutherse synode (ELS) en een aantal afgevaardigden van kerken waarmee de PKN een associatie onderhoudt. In totaal zijn er 64 leden.

Uit het midden van de GS wordt het moderamen gekozen, te weten een preses (kan ook iemand van buiten de GS zijn), een scriba (idem) en 3 assessoren (zij zijn lid van de GS). (zie kader)

Uw koninkrijk kome – als pelgrims op weg met Joden en Palestijnse christenen

In de afgelopen jaren, zeker vanaf 1949 en daarvoor, beschreven en duiden de Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken en de Lutherse Kerk hun verbondenheid met het Joodse volk. In 2003 namen de gezamenlijke moderamina van de Samen-op-weg kerken een beleidsnotitie aan, het Israëliisch-Palestijns-Arabisch Conflict (IPA-nota). Een herziene versie van deze nota kwam uit in 2008 en tijdens de vorige synode in november werd de meest actuele versie besproken. Die bespreking stond natuurlijk in het licht van 7 oktober 2023 met alle gevoelens van ongeloof, onmacht, verdriet, boosheid en angst. In de huidige versie zijn de vele verzamelde opmerkingen, reacties en suggesties, in november ter synode, verwerkt.

Flinterdunne lijn

We ontkomen er echter niet aan de nota te bespreken met de wetenschap van nu. Met in ons achterhoofd de oorlog die maar voortduurt, de gijzelaars die nog vastzitten, de vele slachtoffers die vielen door bombardementen, vuurgevechten, maar ook door hongersnood, dorst en het ontbreken van medische hulp. Een derde van alle slachtoffers zijn kinderen (Bron: Unicef). Hoe zien wij dan nu onze verbondenheid met het

Joodse volk en hoe spreken we dan nu over de staat Israël en het volk Israël. De lijn die we lopen is flinterdun. Hoe blijven we op een goede manier in gesprek met elkaar? Aan het eind van de nota staat een stappenplan als handreiking om het onderwerp bespreekbaar te maken in de gemeente. Dit wordt nog verder uitgewerkt. De reacties vanuit de vergadering worden verwerkt in de notitie, die in november weer aan de synode wordt voorgelegd.

Heil, heilzaam, helend

Vanuit de visiegroep, die bestaat uit medewerkers van de dienstenorganisatie (DO) en enkele externe gesprekspartners, is gevraagd om het thema 'heil' te bespreken binnen de synode. De visiegroep maakt deel uit van het beleidskader dat in 2021 door de synode is aangenomen en wil het thema uitwerken bij de nadere doordenking van toekomstige beleidsontwikkeling van kerk en dienstenorganisatie. In kleine groepen werd aan de hand van de volgende drie vragen gesproken over 'heil'.

- Wat zijn uw ervaringen van heil in het dagelijks leven? En welke van onheil?
- Hoe hebben deze ervaringen van heil en onheil met uw geloof te maken?
- Als u droomt over de kerk van morgen in onze samenleving, welk heil verspreidt ze en welk onheil bestrijdt ze?

Het blijkt een ouderwets woord te zijn, nog sporadisch gebruikt. Ja, bij de wens 'veel heil en zegen' of 'er geen heil in zien'. Al pratend ontdekten we dat we het wel gebruiken als we willen aangeven dat iets 'heilzaam' is en dat het ook in het woord 'helend' zit. Dat zegt meer dan dat iets 'goed' is.

Er was ruim de tijd om hierover in vertrouwen met elkaar te spreken; de reacties worden anoniem verwerkt en betrokken bij de opstelling van het beleid.

Kerkordewijzigingen, met als belangrijkste: Veilige Kerk

Kerkordewijzigingen zijn er altijd. De kerk blijft een kerk in beweging. Het Generaal College voor de KerkOrde (GCKO) stelt de wijzigingen op, die de synode heeft aangenomen, en deze worden als laatste weer voorgelegd aan de synode. De belangrijkste kerkordewijzigingen betreffen: Veilige kerk

Verklaring Omtrent Gedrag (VOG)

In de maatschappij is het overleggen van een VOG inmiddels gemeengoed geworden. Bij allerlei clubs, sportverenigingen, voedselbanken en instellingen worden vrijwilligers en professionals gevraagd om een VOG. Het is een van de

maatregelen in het kader van het voorkomen van grensoverschrijdend gedrag. Alleen in de kerk is dit nog niet geregeld. terwijl ook daar grensoverschrijdend gedrag voorkomt. Tegenargumenten waren: de VOG biedt schijnveiligheid, het is geen garantie voor de toekomst, men kent elkaar toch in de kerk, het is veel werk en het botst wellicht met vergeving en verzoening.

Echter, welk signaal geven we af aan de maatschappij als we het niet doen? Wat als zich een genoemd geval voordoet in de kerk en de VOG is nog niet geregeld? Dus ook kerkelijke ambtsdragers, betaalde krachten en vrijwilligers zal om een VOG worden gevraagd. Gemeenten worden daarover geïnformeerd door de dienstenorganisatie. De maatregel wordt per 1 juli 2025 van kracht.

Vertrouwenspersoon

Ook wordt de kerkenraad verplicht om vertrouwenspersonen aan te stellen, in ieder geval een vrouw en een man. Dit kan eventueel samen met andere gemeenten of in classicaal verband. Ook deze maatregel is ter voorkoming van grensoverschrijdend gedrag en wordt 1 juli 2025 van kracht.

Ontzetting uit het ambt

In het kader van Veilige kerk gaat dit over de meest vergaande vorm van grensoverschrijdend gedrag, namelijk seksueel misbruik. Met het ambt worden hier alle ambten bedoeld, ook kerkelijk werkers. Er zijn diverse tuchtmaatregelen, zoals een schorsing voor (on)bepaalde tijd. Ontzetting uit het ambt is de zwaarste tuchtmaatregel en is onherroepelijk. Wie dit krijgt opgelegd kan nooit meer zijn/haar ambt in de kerk uitoefenen, ook niet in een ander ambt. Deze consequentie riep vragen op betreffende een tweede kans voor de dader. Waar is de verzoening en vergeving?

De synode is van mening dat, indien er sprake zou kunnen zijn van een terugkeer in het ambt, de desbetreffende persoon

geschorst kan worden. Bij ontzetting uit het ambt blijft terugkeer op welke manier en waar dan ook uitgesloten. Verzoening en vergeving is aan het slachtoffer van het misbruik, wij kunnen niet voor hen oordelen en spreken. Wij, als kerk, moeten zorgen voor een veilige plek voor hen en die veilige plek garanderen.

Seksualiteit, genderidentiteit, huwelijk en relaties

Over dit thema lopen de meningen binnen de synode sterk uiteen. Ook in gemeenten zijn dit geen gemakkelijke gesprekken. Een gesprek tijdens de synode bracht ons niet

Een nieuwe preses en assessor III

De huidige preses, ds. Marco Batenburg, treedt af per 1 juni 2024. Daarnaast was ook de termijn van Jolanda Aantjes als assessor III verstreken. In de synodevergadering van november 2023 werd een selectiecommissie gekozen en ingesteld, voor het traject van werving en selectie. De selectiecommissie werd samengesteld uit 2 leden van het moderamen (scriba en assessor II) en 4 synodeleden, onder wie ondergetekende. In de afgelopen maanden is intensief gesproken over de profielen, de competenties en de belangrijkste criteria waaraan de kandidaten moeten voldoen. Er zijn vele gesprekken gevoerd, er werd gewikt en gewogen waarna de selectiecommissie met een voordracht voor een preses en een assessor III kwam. Dit werd overgenomen door de synode en zo werd ds. Trijnie Bouw als preses gekozen (<https://protestantsekerk.nl/nieuws/ds-trijnie-bouw-nieuwe-preses-generale-synode/>) en dhr. Leo Blees als assessor III. (<https://protestantsekerk.nl/nieuws/leo-blees-benoemd-tot-lid-moderamen-generale-synode/>)

veel verder, zo werd onderkend. Het is een herhaling van de (eerdere) standpunten; daarom kwam het volgende voorstel.

- Het moderamen formuleert een aantal uitgangspunten voor het creëren van een veilige omgeving voor het voeren van synode gesprekken over thema's die nauw aan het hart liggen en waarbij de meningen in de synode (en de kerk als geheel) sterk uiteenlopen.
- De synode vraagt aan de Dienstenorganisatie om de - reeds bestaande - methodes en handreikingen voor het voeren van een 'veilig gesprek' blijvend onder de aandacht te brengen van kerkenraden en voorgangers.

Hiermee eindigde de recente vergadering van de generale synode. Het is altijd goed elkaar te ontmoeten, gesprekken te voeren rond grote thema's, zorgen te delen en hoop te vinden. De vieringen op vrijdag- en zaterdagmorgen en de avondmaalsviering op vrijdagavond zijn een waardevol teken van verbondenheid in de grote diversiteit van mensen in de kerk. Vol goede moed gaan wij weer op pad.

Voor raadpleging van de diverse stukken, zie deze link.
<https://protestantsekerk.nl/synodeagenda/generale-synode-april-2024/>.

Gesprek met de PThU

Tijdens de synodevergaderingen is er regelmatig contact met de Protestants Theologische Universiteit (PThU), met het College van Bestuur (CvB) en de Raad van Toezicht (RvT). De PThU is kerkordelijk de opleiding van predikanten in de PKN. De RvT houdt voor de GS toezicht op het CvB.

De PThU had een gezamenlijke bacheloropleiding met de VU in Amsterdam. Deze is gestopt en de PThU deed een aanvraag bij het Ministerie voor een eigen bacheloropleiding, bekostigd vanuit het Ministerie. Dit is helaas geweigerd. Dat betekent dat studenten theologie elders hun bachelor moeten halen en dan wel de masteropleiding aan de PThU kunnen doen. Maar de PThU, en ook de synode, wil wel graag die bacheloropleiding binnenhalen. Tijdens die bachelor kunnen de studenten makkelijker voorbereid worden op de master aan de PThU.

Er wordt een aangepaste aanvraag voor een bachelor ingediend en er is goede hoop dat deze gehonoreerd wordt.

Ontmoetingsdag NLVB in Gouda

TEKST: AGNES FOSSEN

Na het officiële gedeelte van de dag maken we een korte wandeling naar de St. Janskerk. Via een binnenplaats komen we uit bij het museumrestaurant waar we een heerlijke lunch gebruiken en daar nemen we alle tijd voor.

Maar dan worden we toch gemaand om de lunch af te sluiten, want 'de glazen' wachten, oftewel de ramen in de St. Jan. We krijgen allemaal een koptelefoon, dan kunnen we de gids goed horen.

Wat een immens grote kerk is de St. Jan. En wat een intense kleurenpracht, al die Goudse Glazen. Door verschillende glazeniers gemaakt in verschillende eeuwen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn al die glazen ondergedoken geweest.

Wat opvalt is de ijdelheid van de schenkers van die ramen. Het raam bestaat uit twee delen, het Bijbelse tafereel aan de bovenkant en het schenkersdeel aan de onderkant. En de gevers staan duidelijk herkenbaar afgebeeld.

We gaan ook naar een kleine kapel met prachtige glazen. Die kapel is een late aanbouw aan de kerk, helemaal in stijl, maar nog geen honderd jaar oud. Terug in de kerk krijgen we ook het raam te zien dat is gemaakt na de bevrijding van de Tweede Wereldoorlog. Heel herkenbaar. Volgens sommigen is het 'te modern'. Het was een geweldige belevenis. Onze gids benadrukte ook verschillende keren dat we terug moesten komen en een verrekijker meenemen, want de tijd nu, die was eigenlijk te kort om alles goed te

bekijken. Volgens mij kun je er gemakkelijk een hele dag rondlopen om alles goed te bekijken. En dan zie je nog dingen over het hoofd, waar een gids je op kan wijzen. En dan sta je ineens voor het predikantenbord en zie je de naam van onze presidente, C. van Opstal. Geweldig. Na deze mooie excursie weer terug naar de St. Joost Kapel voor koffie/thee met koek en gevulde chocolade eieren en het verhaal van Helena over vrouwen op reis, vrouwen onderweg. En háár reis door háár leven, waar wij nu een stukje deelgenoot van zijn. En de impact van wat zij heeft meegemaakt op haar leven en levensreis. Hierna de afsluitende vesper, waarin we zingen: Ga met God, vaja con Dios en Adieu.

Boekpresentatie Nederlandse lutheranen en hun omgang met de Augsburgse Confessie

Op 8 mei jl. was de presentatie van het nieuwe boek van dr. Martin van Wijngaarden in het Luther Museum te Amsterdam. De genodigden luisterden naar muziek, zang en twee boeiende lezingen, waarna het eerste exemplaar van het boek werd overhandigd.

TEKST: LEONIE CROM-WAGENAAR - BEELD: JOREN REICHEL

"H et is een echte Martin van Wijngaarden!", zo kondigde prof. dr. Mirjam van Veen, hoogleraar Kerkgeschiedenis (VU) en mededirecteur van het ACHHP het boek *Nederlandse lutheranen en hun omgang met de Augsburgse Confessie* van Martin van Wijngaarden aan. Van Veen roemt het boek als de mooiste vorm van cultuurgeschiedenis: Van Wijngaarden onderzoekt diverse bronnen en maakt dan zijn eigen verhaal. Het is goed geschreven, het brengt iets nieuws en is ook mooi.

Deze introductie was bedoeld voor de inleiding die Van Wijngaarden zelf zou geven. Voorafgaand begon het programma van die middag met een prachtige orgel improvisatie door Jeroen de Haan ((preadviseur Kerkmuziek van de Lutherse Synode en organist van de ELG Woerden). Een lutherse middag zonder muziek is nu eenmaal geen lutherse middag.

Aansluitend volgde de lezing van dr. Jo Spaans, voorheen universitair hoofddocent in de geschiedenis van het christendom (UU), en nu gastonderzoeker aldaar. Spaans nam ons mee in 'De wereldwjsheid van Philippus Ludovicus Stadius Muller (1725-1776)'. Het verhaal over een 'raisonnable bibliaan', die confessies als haar-kloverijen zag die voorbijgaan aan dat waar het in het christendom om gaat. Stadius Muller predikte vanuit de Bijbel en de deugd, was verbaal sterk en keerde zich tegen confessies en systemen.

De tweede lezing, verzorgd door dr. Mirjam van Veen, had als thema 'Luther gereformeerd; de gereformeerde claim op de Augsburgse Confessie'. Van Veen stelt de vraag of de gereformeerden zich uit overtuiging committerden aan de Augsburgse Confessie, of dit alleen deden uit politiek pragmatisme, omdat het je niet scharen onder de Confessie nare gevolgen kon hebben. Voor en na de pauze gaven Jeroen de Haan en Lisa Hinfelaar (sopraan) een vertolking van respectievelijk *Wij vrijzinnig luthersen* (H. Willemsen/A. Pomper) en *Hoog in de Hemelen* (Wonno Bleij).

Daarna was het dan toch echt tijd voor de inleiding van Van Wijngaarden over zijn boek. Met de mededeling dat het eigenlijk 'onaf' is, omdat er nog zoveel ander materiaal aan toegevoegd had kunnen worden, bespreekt hij een van de voorwerpen die hij bestudeerde in het kader van zijn boek maar er niet in is opgenomen: een cartouche van Andreas Paauw. Daarop staan verwijzingen naar Luther en vooral ook naar hoe de reformatie bij Europese vorstenhuizen wel dan niet gelukt is. Onder Luther, in het midden van de cartouche, staat de concordia afgebeeld, waar met geen woord over wordt gerept. Van Wijngaarden geeft uitleg bij

diverse afbeeldingen, die stuk voor stuk veelzeggend en interessant zijn. Interessant in het boek over de omgang van Nederlandse lutheranen met de Augsburgse Confessie is dat niet alleen theologen en andere beroepsmatig deskundigen aan het woord komen, maar vooral ook leken; koopmannen, kerkleden, dit tevens aan de hand van voorwerpen. De inleiding maakte nieuwsgierig naar het hele boek.

Daarop volgde de uitreiking van het eerste exemplaar aan dr. Kinga Zeller, universitair hoofddocent Lutherse Theologie aan de Protestantse Theo-

logische Universiteit.

Het tweede exemplaar was voor dr. René de Reuver, scriba van de generale synode van de Protestantse Kerk in Nederland.

Zeller gaf in haar rede aan dat theologie niet iets is dat je toe-eigent, maar dat voortgaat op hetgeen al in gang gezet is. Levenservaring is bepalend voor de wijze waarop we denken over en handelen naar God in ons leven.

De Reuver legde er de nadruk op dat van Wijngaarden met het schrijven van een door en door lutherse uitgave een voluit protestants boek heeft voltooid dat van belang is voor de

gehele kerk. Volgens De Reuver is een Confessie een contextuele articulatie van het Woord, in dienst van het *sola scriptura*.

Tot slot noemde Mirjam van Veen het boek een nieuwe bijdrage aan het vak en dankte Martin van Wijngaarden daarvoor. Ook het museum werd bedankt voor de gastvrijheid en tijdens het drankje kon het boek ook worden aangeschaft.

Nederlandse lutheranen en hun omgang met de Augsburgse Confessie door dr. Martin van Wijngaarden is te koop via de SLUB (www.slub.nl)

Belijden is doen in een dienstbaar leven

In memoriam Theodorus Leonardus van Zadel (12 maart 1921–13 mei 2024)

TEKST: DS. KEES VAN DER HORST - BEELD: FEMKE AKERBOOM

Zijn diaconale werk begon in de Amsterdamse Jordaan waar het toen nog armoe troef was en mensen erbarmelijk gehuisvest waren. Geen wonder dat Ted actief meewerkte aan het tot stand komen van het Maarten Lutherhuis, een bejaardenhuis dat ter vervanging van het Lutherse Oude Mannen en Vrouwen Huis in 1967 werd geopend. Later was hij ook bestuurslid van het Lutherhof in Amsterdam, een woonvorm voor ouderen.

Jarenlang was hij bestuurslid van de Lutherse Diaconessenhuis Inrichting, waar hij nauw betrokken was bij de fusie met de Hervormde Diaconessen Inrichting en de gereformeerde ziekenverpleging, die leidde tot het Ziekenhuis Amsterdam Noord en het Boven IJ ziekenhuis. Van het Lutherse Diaconessenhuis Fonds bleef hij heel lang bestuurder, adviseur en tot zijn dood erelid. In diverse gemeenten waar hij woonde was hij actief als kerkenraadslid. Als bankman liet hij zijn licht ook over de financiën schijnen.

Landelijk werk

Landelijk had Ted van Zadel bekendheid als een van de oprichters van de Diaconale Raad. In *Contact* (blad van de Raad) schreef hij talloze stukjes om gemeentelieden en diaconieën te bepalen bij hun diaconale taak in eigen gemeente en daarbuiten, in binnen- en buitenland. Wij zijn immers door Christus zelf geroepen tot dienstbaarheid aan anderen. Wij hebben te doen wat wij belijden. Het getuigenis daarvan in woord en daad dat zag Ted als opdracht, hem bij zijn belijdenis in 1940 meegegeven. Daar stond hij voor met uitgesproken standpunten en meningen, die bij hem voor weinig discussie vatbaar waren.

Vele jaren was hij synodelid en enkele jaren secretaris van de Synode. In die functie was hij betrokken bij de eerste verkennende besprekingen over mogelijk landelijk samengaan met hervormden en gereformeerden.

Zolang hij kon, tot enkele weken voor zijn dood, kwam hij gesteund door Adri naar de kerk in Ede. Hoorbaar luid zong Ted mee. Het lied: 'God heeft het eerste woord' was hem zeer lief. Dat gaf hem ook in verdrietige tijden van zijn leven kracht, troost en hoop. Op zijn wens zongen we in de dankdienst voor zijn leven: 'God staat aan het begin en hij komt aan het einde. Zijn woord is van het zijnde oorsprong en doel en zin'.

Vriendendag kasteel Hoekelum

In het koetshuis van kasteel Hoekelum kwamen op 20 april jl. zo'n 35 'vrienden van Hoekelum' bij elkaar om te luisteren naar de voordracht van ds. Maarten Diepenbroek en de muziek van Ada Pérez op traverso en Tim Veldman op een huisorgel.

TEKST EN BEELD: MARTIN DE GROOT

Authentieke instrumenten

Dat fraaie huisorgeltje was voor deze gelegenheid door Martin Knotters van huis meegenomen. De traverso waar Ada op speelde is de 18e-eeuwse voorloper van de moderne dwarsfluit en is doorgaans uit hout gemaakt. Het instrument wordt het meest gebruikt in barokmuziek. De dag in Hoekelum begon en eindigde met een optreden van Pérez en Veldman. Ook voor de pauze namen ze ons nog mee in prachtige muzikale klanken. Het was muziek van een reeks componisten van de liederen van Luther.

Liturgievernieuwing in het (Nederlandse) lutheranisme

De lezing van Maarten Diepenbroek betrof zijn promotie-onderzoek: *de Liturgievernieuwing in het (Nederlandse) lutheranisme*. Het was als het ware een 'sneak-preview' voor de toehoorders want zijn onderzoek is nog niet afgerond. Maarten Diepenbroek benadrukte in zijn voordracht dat Luther zelf nooit een liturgie heeft ontworpen die voor alle lutherse gemeenten geldend zou moeten zijn. Hij liet dat vrij. Hij wilde voorkomen dat iemand een liturgie gaat opleggen. Regionale verschillen konden daarom groot zijn. Luther wilde de mis zuiveren van de middeleeuwse offertheologie. Hoofddoel was: 'Das Wort im Zwang bringen' door een levendige verkondiging van het woord met participatie van de gelovigen door het zingen van liederen. Alle zintuigen moeten meedoen in de dienst, dat wilde Luther.

Hij heeft later wel een aantal principes aangegeven die voor hem belangrijk waren voor een eredienst. Hij ging daarbij uit van de bestaande structuur van de mis. Dat werd in Noord-Duitsland en Scandinavië overgenomen maar in Zuid-Duitsland ging men uit van de voor-reformatorische 'pronaus': een liturgie waarin de preek het hoofdbestanddeel vormt. In het Nederlandse lutheranisme werd de liturgie door vrijzinnigen en rechtzinnigen anders ingevuld.

Die twee stromingen hebben zich overigens later weer met elkaar verzoend.

Diepenbroek schetste in zijn voordracht een breed beeld hoe zich de liturgie in de Lutherse gemeenschap heeft ontwikkeld. Verschillende predikanten hebben over de jaren het denken over de liturgie beïnvloed en ook het inzicht over de bouw en de inrichting van de kerkgebouwen. Na alles wat dominee Diepenbroek heeft verteld, ben ik wel nieuwsgierig geworden naar het eindresultaat van zijn onderzoek en naar zijn conclusies.

De dag eindigde in het samen zingen van Bach's *Jesus bleibet meine Freude* met Tim Veldman op het huisorgel. Eerst regel voor regel oefenen en als finale zong iedereen mee met Bach's cantate. De muziek en de zang zit bij iedereen zo in het hoofd dat het direct klonk als een geoefend koor:

Jesus bleibet meine Freude,
Meines Herzens Trost und Saft,
Jesus wehret allem Leide,
Er ist meines Lebens Kraft,
Meiner Augen Lust und Sonne,
Meiner Seele Schatz und Wonne;
Darum lass' ich Jesum nicht,
Aus dem Herzen und Gesicht.

De stichting organiseert en ondersteunt levensbeschouwelijke en culturele activiteiten, zo mogelijk verband houdend met het Luthers gedachtegoed. Vriend worden? Meldt u aan bij secretaris Daan van Doorne, secretaris@vriendenvanhoekelum.nl

Aan het werk in Duitsland, waar God Nederlands spreekt

Dominee Klaas Touwen over zijn werk voor de regio Zuid van de Nederlandse Kerk in Duitsland

Klaas Touwen dacht dat, na drukke jaren als predikant van de Evangelisch-Lutherse Gemeente Arnhem, de protestantse gemeente Deil zijn laatste standplaats zou zijn. Niets bleek minder waar. Toen hij ruim twee jaar geleden de advertentie zag waarin een predikant voor de Nederlandse gemeente in Zuid-Duitsland werd gezocht, voelde hij zich geroepen.

TEKST: CRISTINA PUMPLUN - BEELD: KLAAS TOUWEN

Zijn ouders waren binnenschippers en hij had zich als kind al thuis gevoeld bij de schippersgemeente in Duisburg. Nu reist hij op en neer tussen thuisplek Ede en de gemeenten van Karlsruhe, Frankfurt, Stuttgart en München. We spreken elkaar in het kantoor van de Oude Kerk in Amsterdam, zijn andere werkplek.

De Nederlandse gemeente van Karlsruhe kerkt in het 'Musikzimmer' van Wohnstift Rueppurr.

Hoe doe je dat: werk en wonen in Nederland combineren met je werk op vier verschillende plekken in Zuid-Duitsland

Ik ben steeds rond de eerste twee zondagen van de maand tien dagen achtereen in Duitsland. Dat is heel duidelijk: mensen weten wanneer je er bent. Meestal, niet altijd, rijd ik met mijn autootje heen en weer. Dat is daar ook handiger, want het zijn tenslotte vier kerkplekken. Bovendien wil je ook de mensen bereiken die in de dorpen om de steden heen wonen. In die tien dagen rijd ik zo'n 2500 kilometer.

Hoe houd je de balans tussen je werk op die twee verschillende plekken?

Als de tijd in Duitsland eraan komt, loopt het mailverkeer met de gemeenten daar langzaam op. Je moet tenslotte ook zaken voorbereiden. Na die tien dagen vloeit dat wat weg. Hetzelfde geldt min of meer voor het werk in Nederland. Ik ga begin mei naar Duitsland, maar ben nu bijvoorbeeld al bezig met het schrijven van mijn stukje voor het Duitse kerkblad en een verslag. Kortom: als je op de ene plek bent, is de andere niet helemaal uit beeld. Belangrijk is dat het werk geconcentreerd is op het trits vieren, pastoraat en kringwerk. Er zijn zeer weinig vergaderingen. Dat is heel prettig: het gaat om de basis van het kerkenwerk.

Hoe zou je de gemeenten karakteriseren?

De Nederlandse Kerk in Duitsland (NKID) is kerkordelijk één gemeente, behorend tot de PKN en ingedeeld bij de classis Gelderland. In totaal zijn er in heel Duitsland 14 kerkplekken, drie predikanten (2 fte), die in drie regio's werken: Noord, Midden en Zuid. Mijn vier kerkplekken horen bij Zuid. Let wel: het zijn in Duitsland natuurlijk migrantenkerken, zoals je ook Chinese, Koreaanse en Ethiopische gemeenschappen hebt. Zo'n migrantenkerk vindt vaak onderdak in een 'Ortsgemeinde', een plaatselijke Duitse gemeente, om daar de diensten te houden. Zo ontstaan contacten. Overigens zijn de leden van de Nederlandse gemeente ook bijna altijd lid van een

'Ortsgemeinde' op de plek waar zij wonen. Het is toch fijn – en eigenlijk ook nodig -- dat mensen op hun woonplek een geestelijk huis hebben.

De Nederlandse gemeente van Stuttgart kerkt in de Alte Kirche van Hedelfingen.

En wat is de eigenheid van de vier kerkplekken?

Onderling zijn de gemeenten heel verschillend. Rond Frankfurt bijvoorbeeld wonen de mensen ver uit elkaar. Daar zijn ook grote leeftijdsverschillen. In Stuttgart en München werken we best veel samen met andere migranten gemeenten. In Stuttgart houden we diensten met de lokale Duitse (Schwäbische) gemeente en met Ghanezen. In München maken we deel uit van een breed verband van migrantenkerken uit Azië, Afrika en Europa, het IKEM, waarmee we ook gezamenlijke diensten hebben. De voertaal is dan Duits en ik preek ook in het Duits.

Dat wilde ik net vragen: welke rol speelt de taal?

Taal is heel belangrijk! Ze werkt verbindend, want God spreekt immers Nederlands voor wiens moedertaal dat is. Dat gaat boven allerlei verschillen uit die er natuurlijk best zijn en zeker als het om geloven gaat. Veel vraagstukken die elders om die reden in een kerkelijke gemeenschap kunnen spelen, zijn er daar niet. In het buitenland samen vieren in het Nederlands doet verschillen verbleken. Je deelt met elkaar dat je bij elkaar bent, of je nu vrijgemaakt-gereformeerd of rooms-katholiek bent.

Maakt dat aspect het ook anders om daar te werken, vergeleken met een 'doorsnee' PKN-gemeente in Nederland?

Ja, zeker. Mijn werk is gebaseerd op de drie pijlers van een migrantenkerk: religie, taal en cultuur. Dat zijn even-

waardige pijlers. Als het gaat om cultuur: we houden met onze 'Ortsgemeinden' Nederlands-Duitse kerkmuziekavonden. De rechterflank van de protestantse kerk is bij ons soms wat oververtegenwoordigd en niet altijd zijn mensen goed geïntegreerd in een (Duitse) plaatselijke kerkelijke gemeenschap. Voor sommige stromingen, zoals bijvoorbeeld christelijk gereformeerd, is er in Duitsland ook niet zo gauw een equivalent te vinden.

Bij die drie pijlers van religie, taal en cultuur, denk ik ook aan geschiedenis.

Ja, en hoe actueel geschiedenis kan zijn! Bijzonder is dat we via het IKEM de Nederlandse achtergrond van de protestantse gedenkplek bij het concentratiekamp Dachau, de Versöhnungskirche, op het spoor zijn gekomen. De kerk is in 1967 gesticht door een Nederlandse overlevende van het kamp, Mr de Loos. Er zijn Nederlandse vrijwilligers bij betrokken. In maart hebben we daar als Nederlandse gemeente een eerste dienst gevierd en op 5 mei participeren we bij de herdenking van de bevrijding van Dachau in 1945. Dat gebeurt altijd op de zondag na de dag van de bevrijding, 29 april. Dit jaar treft het dat die zondag op 5 mei viel.

De Nederlandse gemeente van München kerkt in het bovenzaaltje. Inmiddels is het altaarkleed dat 30 jaar zoek was, teruggevonden.

Hoe ziet de toekomst eruit voor deze Nederlandse gemeenschappen?

Er zijn min of meer drie mogelijkheden: ze kunnen zelfstandig blijven, nauwer samenwerken met andere migrantenkerken, maar ook een Nederlands onderdeel worden van en functioneren onder de hoede van een 'Ortsgemeinde'. En natuurlijk blijft er altijd het aanbod van pastorale zorg, onafhankelijk van de locatie van de kerkplek. Het duurt soms vele jaren voordat Nederlanders in Duitsland ons gevonden hebben. We krijgen heel graag namen en adressen via <https://nederlandse-kerk.de/contact/>

ROTTERDAM. Rotterdam heeft afscheid genomen van ds. Martin van Wijn-gaarden en gaat op zoek naar een nieuwe predikant. De gemeente bekijkt meteen hoe zij de toekomst voor zich ziet en of de kerkenraad de ideeën van de gemeenteleden ook uitdraagt in het beleid. Hiervoor is een Toekomstvisie opgesteld, waarna de gemeente een beroepingscommissie kan samenstellen.

WOERDEN. Op 17 februari was in Woerden de Cantorijdag. Uit heel luthers Nederland kwamen ruim 100 meer of minder geoefende zangers naar Woerden om onder deskundige begeleiding samen meerstemmig te zingen en af te sluiten met een vesper (zie pag. 14 voor een getuigenverslag). In maart was er opnieuw een muzikaal feest in Woerden. Cantor-organist Jeroen de Haan vierde dat hij 25 jaar aan de gemeente verbonden is. Iedereen is het erover eens, dat de gemeente beter is gaan zingen en dat er nog wel 25 jaar bij mogen.

ALKMAAR. Aangezien Alkmaar intussen een huiskamergemeente is geworden, is daar geen kerkenraad meer, maar een werkgroep. Alles passeert de revue en zo wordt er met weinig mensen veel werk verzet. De eerste horde is het asbest in het gebouw: wat moet er gebeuren, wat gaat het kosten en hoelang gaat het duren?

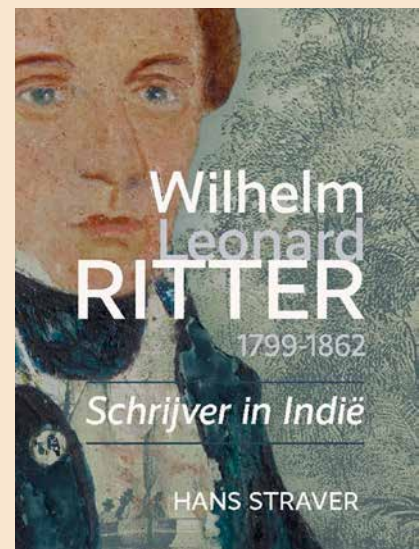
Den Haag 2

DEN HAAG. De partnergemeente Beth Fage in Kusu Kusu Sereh op Ambon van luthers Den Haag bestond op 29 februari 100 jaar. Ds. Van der Spek en Sara de Weerd zijn afgereisd om een deel van de feestelijkheden mee te maken.

DEN HAAG 2. Kinderen uit Den Haag e.o. beleefden in 2023 een kampweek vol avontuur in Biddinghuizen. Het volgende avontuur dient zich aan en is dit jaar gepland van 13 tot 20 juli 2024.

HAARLEM. Wie nauwkeurig de naamborden van de Lutherse kerk Haarlem bekijkt, ziet de naam Ritter veelvuldig. Het gaat om verschillende

bestuurders uit een familie, allemaal met lutherse wortels in Haarlem. Wilhelm Leonard Ritter (1799-1863) maakte in Nederlands-Indië carrière als chirurgijn, assistent-resident, journalist en literator. Over hem schreef Hans Straver een prachtige biografie.

Haarlem

NOORDELIJKE GEMEENTEN. Op 26 mei zijn de noordelijke lutherse gemeenten door de ELG Zwolle uitgenodigd voor de buitendag.

EDE. Boven de toegangsdeuren van het kerkgebouw in Ede zit een gevelsteen met de Lutherse Zwaan. Ook zit een roosvenster in de gevel, waaraan wat glas ontbreekt. Reparatie is lastig

Den Haag

aangezien het orgel erachter zit, met een aantal pijpen direct onder het venster. Stof en gruis komen daarin terecht waardoor het orgel ontstemd raakt. Herstel kan alleen door een orgelbouwer. De glazenier (het betreft glas-in-lood) heeft bij de reparatie van de glas-in-loodramen sinds 2018 dit venster nog niet meegenomen. Aan de drie andere gevels en op andere plekken aan het gebouw is reparatie nodig van het voeg- en metselwerk. Aangezien het een gemeentelijk monument is, moeten de reparaties door een gecertificeerd bedrijf worden uitgevoerd. Maar het moet gebeuren.

Ede

HOORN. Op 15 oktober 1628 werd de Lutherse Gemeente in Hoorn gesticht, in 2028 is dat 400 jaar geleden. De gemeente wil op tijd beginnen met de voorbereidingen voor de viering van dit bijzondere jubileum.

ZWOLLE. De lutheranen van Zwolle kwamen voorbij in het tv-programma 'Petrus in het land', Heeft u het niet gezien? Terugkijken kan via deze link: <https://kro-ncrv.nl/programmas/petrus-in-het-land/beeldhouwen-geeft-me-rust>

ZUID-NEDERLAND. Vanwege het enorme oppervlak dat de gemeente Zuid-Nederland omvat, houden zij jaarlijks een buitendag, dit jaar op zondag 1 september. Daarvoor worden canvasdoeken gepresenteerd, geïnspireerd door het inspiratiefestival van oktober 2023.

In de **Kern Eindhoven** zijn weer babyjasjes en babysokjes te koop. De opbrengst gaat voor 100% naar de Stichting Kinderhulp Armenië. Zeer aan te bevelen, want het zijn prachtige

jasjes en de sokjes blijven goed zitten. Per mail: lia.eekel@gmail.com

Kern Eindhoven

De stroomtoevoer naar het orgel, de luidklok en het bijgebouw van de **Kern Nijmegen** was in oktober uitgevallen. Gelukkig deden de microfoons en lampen in de kerk het nog wel, dus ging de dienst van 15 oktober gewoon door onder pianobegeleiding. De hoofdzekeringkast en de kabel naar buiten moesten worden vernieuwd, wat lukte met de inzet van gemeentelieden; ook de verlichting in het informatiebord werd aangepakt. Alles was klaar voor 22 februari, zodat de klok met alle andere klokken in Nijmegen mee kon luiden ter herinnering aan het bombardement op de stad 80 jaar geleden, waarbij ook een aantal lutheranen omkwam. De oorspronkelijke klok (ca. 1580) was in 1924 overge-

Kern Nijmegen

bracht vanuit de oude lutherse kerk in de benedenstad maar werd door de Nazi's gevorderd en omgesmolten.

APELDOORN. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn zowel dominee Borgers als de koster Koot van Apeldoorn voor verzetsactiviteiten opgepakt, naar kamp Amersfoort gebracht en vervolgens naar Neuengamme, waar ze in 1945 omkwamen. Ook luthers Arnhem had een band met ds. Borgers, hij was een bevlogen predikant. Volgend jaar wil de gemeente de herdenking uitbreiden. Er is bijvoorbeeld nog een preek van ds. Borgers uit 1945. We shall remember them.

***OPROEP.** Lieve lutheranen in den lande. Het is een grote eer deze rubriek te schrijven, maar ook arbeidsintensief. Ik ontvang (nog) niet alle gemeentebladen en nieuwsbrieven, en vaak zijn deze niet goed te vinden op de gemeentewebsite.*

U kunt mij hierbij helpen: graag ontvang ik rechtstreeks alle gemeentebladen en nieuwsbrieven digitaal. Waar dat al gebeurt: mijn dank. Zo niet: voeg mij dan graag toe aan uw verzendlijst. U kunt dit sturen naar akerboom_femke@hotmail.com.

Slenteren over de Leidse singels

Langs historische gebouwen met prachtige gevels, door gezellige straten en mooie parkjes. Op stap door het Singelpark in Leiden, de stad die Petrus als beschermheilige heeft.

Leiden staat bekend als 'sleutelstad'. In het stadswapen en op de Leidse vlag zijn sleutels te zien die verwijzen naar Sint Pieter, de apostel Petrus. In Matteüs 16:19 zegt Jezus dat Hij Petrus de sleutels van het koninkrijk van de hemel zal geven. Sint Pieter was de beschermheilige van de Pieterskerk, oorspronkelijk de hoofdkerk van Leiden. En daarmee werd Petrus ook beschermheilige van de stad.

TEKST EN BEELD: JANET VAN DIJK

Singels

Deze stadswandeling rond de historische binnenstad van Leiden volgt de ruim zes kilometer lange vestinggracht, een van de grootste stadsverdedigingswerken van Europa waarvan de structuur nog intact is. De singels – genoemd naar de wegen die de stad omsingelen – vormden tot 1896 de stadsgrens. Van dit cultureel erfgoed is één groot aaneengesloten park gemaakt: het Singelpark.

De wandeling duurt ongeveer twee uur maar valt op allerlei momenten te verlengen, bijvoorbeeld door een bezoekje aan de Hortus Botanicus.

Over de route

Vanaf station Leiden Centraal is het vijf minuten lopen naar het startpunt van de route. De wandeling telt 42 markante punten waarbij informatie wordt gegeven. Steeds is er iets moois te zien. De Doelengracht met de prachtige geveltjes, het Rapenburg met de grote herenhuizen, stadspark Het Plantsoen, of een van de vele hofjes. Rijke burgers stichtten die hofjes vanaf het einde van de 15e eeuw voor de armen. Leiden telt er wel 35, en 17 daarvan zijn vaak toegankelijk voor bezoek. Nummer 13 op de route hoort bij de Hortus Botanicus, de oudste botanische tuin van ons land. Zeker een bezoek waard!

Pieterskerk

Na de Hortus en de Oude Sterrewacht ligt een uitstapje naar de Pieterskerk voor de hand. Het is de oudste kerk van Leiden en heeft een bijzondere geschiedenis. In 1971 werd de kerk onttrokken aan de eredienst. Sinds een ingrijpende restauratie wordt de Pieterskerk voor allerlei evenementen verhuurd. Het interieur staat vol monumenten en nodigt uit om doorheen te dwalen.

De wandeling: als pdf en audiotour

De wandeling 'Cultuur en historie in het Singelpark' is gemaakt door de Vrienden van het Singelpark. Ze is als pdf te downloaden, en er is een gesproken versie (audiotour) die de papieren beschrijving aanvult. De route is ongeveer 6,5 kilometer lang en duurt zo'n 2 uur. De wandeling wordt gemarkeerd door speciaal ontworpen iconen van dieren en planten. (zie de 2 foto's)

singelpark.nl

Een uitgebreidere beschrijving vind je op petrus.protestantsekerk.nl > rondje om de kerk > Slenteren over de Leidse singels.

Uit de synode...

Tussen het schrijven voor *Elkkwartaal* en de uitgave ervan en het moment dat u ons tijdschrift ontvangt, ligt geruime tijd. Zo schrijf ik deze tekst in de tijd dat in Nederland traditioneel herdacht en gevierd wordt.

TEKST: MAARTEN VAN DER WOUDEN, voorzitter Evangelisch-Lutherse synode

Horen en verstaan in alle talen

Vieren kan niet zonder ook te herdenken waarom wij vieren. Herdenken, als 'opnieuw overdenken'; 'gedenken' en voor hen die een en ander persoonlijk hebben meegemaakt 'opnieuw beleven'. Persoonlijke ervaringen komen weer tot leven en dat draagt bij aan verwerking, ook al veroorzaakt het verdriet.

In de vorige editie van *Elkkwartaal* schreef ik dat er nog veel plaatsen op de wereld zijn, waar spanning, geweld, oorlog en verdriet deel uitmaken van het dagelijkse leven van mensen. Laten we ook aan hen denken, die in deze situatie verkeren en ze steunen met hulp – concreet en vanuit ons hart; ook met gebed, zodat zij zich gezien en gehoord voelen en zo weten niet alleen te zijn. Het horen en verstaan in alle talen en in de taal die ons allen bindt: de taal van ons geloof in God en in elkaar.

Duurzaam Luthers in Nederland 2030

Binnen de synode, de synodale commissie en gesprekken met gemeenten en gemeenteleden komt het steeds aan bod: het project *Duurzaam Luthers 2030*. Het project belandt in een steeds concretere fase. Op basis van gesprekken met gemeenten, kerkenraden, organisaties – binnen en buiten onze eigen lutherse gemeenschappen, binnen de PKN, met de Dienstenorganisatie, de Generale Synode, met classes en hun predikanten ... Veel informatie uit alle hoeken van het land die van belang is voor het slagen van *Duurzaam Luthers* en voor een blijvende plek van het lutherse geloof. En, zeker zo belangrijk, veel informatie uit onze lutherse positie naar andere organisaties, ook over onze wensen en wat doelen.

Zichtbaar zijn

We leren elkaar steeds beter kennen en dat is wederzijds. Zo leren we ook dat anderen ons er graag bij willen houden. Want als lutheranen hebben we de geloofsgemeenschappen in Nederland (en daarbuiten) iets te bieden. Om dat te kunnen bereiken is wel wat nodig. Zoals lutherse *zichtbaarheid*. Voor veel niet-lutheranen is nog lang niet altijd duidelijk waarvoor de lutherse traditie staat en wat die dan inhoudt.

Er gebeurt veel in onze eigen relatief kleine gemeenschap. Het aantal geregistreerde lutheranen in Nederland is zo groot als het ledental van een gemiddelde PKN-gemeente in een stad van 150.000 inwoners. Dat klinkt als 'niet groot' maar is ook niet onbeduidend, zoals door velen wordt onderkend. Dit houdt ons dagelijks bezig, baart zorgen en vraagt tijd en aandacht. Het speelt overigens ook bij gemeenten over de gehele breedte van de PKN. Wij willen dat de landelijke lutherse traditie blijft bestaan. Dáárom is het zo belangrijk dat wij, Lutheranen, *zichtbaar* zijn. Dit kan op vele manieren, en kan en zal sterk onze positie beïnvloeden, nu en in de toekomst. Door er te *zijn*, zichtbaar voor en samen met anderen, zonder onze eigenheid te hoeven verliezen. De deuren en ramen wijd open, met een moedige en onverschrokken blik de wereld in.

Synode Verkiezingen

Zoals u nu weet: aan het einde van dit jaar vinden verkiezingen plaats voor een nieuwe Evangelisch-Lutherse Synode voor de periode 2025-2029. Een deel van de huidige synode zal niet terugkeren in de nieuwe samenstelling, deels omdat deze leden al meerdere termijnen deel uitmaakten van de synode. Een nieuwe samenstelling – een goede mengeling van nieuwe leden en herkozen leden – brengt nieuwe inspiratie en een nieuw elan. Nieuwe synodeleden springen op een rijdende trein, met *Duurzaam Luthers 2030* als een groot speerpunt, waaraan de komende periode(en) nog veel werk te verrichten is. Daarnaast is de wereld volop in beweging en aan verandering onderhevig. De maatschappij, en daarmee de kerk, verandert mee. Daarin past een kerk die midden in deze wereld staat en zich daarin staande houdt.

Wilt u hieraan bijdragen, overweeg dan u kandidaat te stellen voor de synode. Dat kan via uw eigen kerkenraad – die u dan aanmeldt als kandidaat voor de verkiezingen. Het is een mooie, veelzijdige en boeiende taak. Waar wacht u nog op?

**'Muziek is
het beste
geschenk
van God.'**

Lutheran Summer School: Daar zit muziek in!

Van 22-25 augustus 2024 in Heusden

Zin in een verfrissende duik in het Lutherse geloof? Kom dan naar de Lutheran Summer School! Vier dagen vol mooie ontmoetingen, inspirerende workshops, bezinning, lekker eten en gezelligheid. Ontdek wat het betekent om Luthers te zijn en ervaar de vrijheid en verbondenheid van samen onderweg zijn.

Dit jaar staat het thema 'Daar zit muziek in' centraal, waarbij (lutherse) muziek in alle vormen aan bod komt. We werken met het "Global Lutheran Hymnal" (verschijnt juni 2024) vol met inspirerende, uitdagende en nieuwe liederen uit de Lutherse wereldfamilie. Samen spreken en zingen over de kerk van vandaag en morgen, en horen hoe die klinkt.

Deze Summer School is geschikt voor leergierige zielen van 18 tot 100 jaar, die actief (willen) zijn in de kerk. Doe mee en laat je verrassen door een unieke en inspirerende ervaring!

Kom je ook?

Meld je aan via:

www.lutheransummerschool.nl

